



Ajuts a la investigació 2017

La influència soterrada de la ideologia masclista en la cultura jurídica

Una etnografia del procés
judicial de la violència de gènere

Autora

Caterina Canyelles i Gamundí

Revisió

Ignasi Terradas Saborit
Marco Aparicio Wilhelmi

2018

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avis legal



Els continguts d'aquesta obra estan subjectes a una llicència de Reconeixement _no Comercial_ Sense Obra derivada 4.0. Internacional (CC BY-NC-ND 4.0) de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets (Generalitat de Catalunya, Centre d'Estudis Jurídics i formació Especialitzada) i no se'n faci un ús comercial. Aquesta obra no es pot transformar per generar obres derivades. La llicència completa es pot consultar a:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

© **Generalitat de Catalunya**
Centre d'Estudis Jurídics
i Formació Especialitzada

Reconocer que el derecho es un discurso del poder (...) nos llevará a prestar atención más que en la norma formal, al cómo ella establece reglas, pensamientos, actitudes y comportamientos que la norma presupone e incorpora, así como a poner atención a la forma como la norma institucionaliza lo que debe ser considerado como legítimo o ilegítimo, aceptable o inaceptable, natural o desnaturalizado.

(Facio, 1999:33)

El derecho está en la vida social y a ella es que hay que acudir para conocerlo, en contra de las posturas formalistas y legalistas, propias de la concepción estatalista del derecho.

(Cebeira, 2008:83)

Resum

Amb ànim de contribuir al respecte i a la defensa del dret de les dones a viure una vida sense violències ni revictimitzacions, l'objectiu principal de la recerca ha consistit en analitzar l'abast de la influència de la cultura masclista en els procediments judicials així com en el reflex mediàtic i social que es fa de la justícia en el camp de la violència de gènere. La metodologia emprada en aquesta recerca ha estat l'etnografia en l'àmbit judicial, a partir de l'observació a jutjats i d'entrevistes a operadors jurídics que treballen amb la Llei Orgànica 1/2004 de 28 de desembre de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere.

Els resultats demostren que el dret de les víctimes a l'accés a la justícia es veu vulnerat si no es deixen enrere les idees preconcebudes de com han de ser i actuar homes i dones, també, durant un procés judicial. S'ha observat que té lloc la perpetuació d'estereotips de gènere i de prejudicis que romanen instal·lats en l'imaginari del delictes de violència de gènere (la idea de les "denúncies falses" en relació als sobreseïments provisionals i les absolucions per falta de proves, la sospita que existeixi un ànim espuri al darrera la interposició de denúncies, la culpabilització de la víctima, entre d'altres), fet que té conseqüències en la protecció de la persona ofesa, en la seva credibilitat, en la concessió d'ordres d'allunyament, en les sentències i en el tracte directe amb totes les parts del procés judicial.

La principal proposta és que el conjunt de professionals que treballen amb la Llei rebin una formació especialitzada més enllà de qüestions legals, abordant, també, la comprensió del fenomen de violència de gènere i les seves particularitats, mostrant, al mateix temps, la seva complexitat.

Descriptors: violència de gènere, masclisme, victimització secundària, atenció judicial

Resumen

Con ánimo de contribuir al respeto y a la defensa del derecho de las mujeres a vivir una vida sin violencias ni revictimizaciones, el objetivo principal de esta investigación ha consistido en analizar el alcance de la influencia de la cultura machista en los procedimientos judiciales, así como en el reflejo mediático y social que se hace de la justicia en el campo de la violencia de género. La metodología utilizada en esta investigación ha sido la etnografía en el ámbito judicial, a partir de la observación en juzgados y de entrevistas a operadores jurídicos que trabajan con la Ley Orgánica 1/2004 de 28 de diciembre de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género.

Los resultados demuestran que el derecho de las víctimas al acceso a la justicia se ve vulnerado si no se dejan atrás las ideas preconcebidas de cómo tienen que ser i actuar hombres y mujeres, también, durante un proceso judicial. Se ha observado que tiene lugar la perpetuación de estereotipos de género y de prejuicios que permanecen instalados en el imaginario del delito de violencia de género (la idea de las "denuncias falsas" en relación a los sobreseimientos provisionales y a las absoluciones por falta de pruebas, la sospecha que exista un ánimo espurio detrás de la interposición de denuncias, la culpabilización de la víctima, entre otros), hecho que tiene consecuencias en la protección de la persona ofendida, en su credibilidad, en la concesión de órdenes de alejamiento, en las sentencias y en el trato directo con todas las partes del proceso judicial.

La principal propuesta es que el conjunto de profesionales que trabajan con la Ley reciba una formación especializada más allá de cuestiones legales, abordando, también, la comprensión del fenómeno de violencia de género y sus particularidades, mostrando, a su vez, su complejidad.

Abstract

This research aims to contribute to the defense of women's right to live a life free of violence and revictimization through the analysis of the scope of sexist culture and its influence in judicial proceedings and the mediatic and social reflection of justice in the field of gender based violence. The methodology used in this research has been ethnography in the judicial context, through observation in courts and the interviews to legal operators who work with the Organic Law 1/2004 from the 28th of December Integral Protection Measures Against Gender based Violence.

Results show that the right of the victims to access to justice is violated if preconceptions on how men and women have to be and act -also during a legal procedure- are not left behind. It has been observed that a perpetuation of gender stereotypes and inducted prejudices of the crime imaginary of gender based violence occur. These include the idea of "false accusations" in relation to provisional dismissals and acquittals due to lack of evidence, the suspicion of a spurious mood behind the interposition of denouncements and the incrimination of the victim among others. These stereotypes have consequences in the protection of the offended person, in its credibility, in the granting of restraining orders, in judgments and in direct dealings with all parties to the judicial process.

The main proposal is that legal professionals receive specialized training in which, beyond legal issues, the phenomenon of gender based violence, its particularities and complexity are addressed.

Contingut

RESUM	3
RESUMEN.....	4
ABSTRACT	5
1. INTRODUCCIÓ	6
1.1. ANTROPOLOGIA JURÍDICA I TEORIA DE GÈNERE	7
VULNERACIÓ DE DRETS, JUSTÍCIA DE GÈNERE I LEGISLACIÓ INTERNACIONAL	10
1.2. ANTECEDENTS.....	11
1.3. FINALITAT I OBJECTIUS	12
OBJECTIU GENERAL	13
OBJECTIUS ESPECÍFICS.....	13
1.4. HIPÒTESI DE TREBALL	14
1.5. DISSENY DE LA RECERCA.....	14
METODOLOGIA	14
POBLACIÓ OBJECTE D'ESTUDI I ÀMBIT DE LA INVESTIGACIÓ	20
FASES DEL DESENVOLUPAMENT DE LA INVESTIGACIÓ	20
2. MARC TEÒRIC I CONCEPTUAL.....	22
2.1. VIOLÈNCIES MASCLISTES. CONCEPTUALITZACIÓ	23
2.2. EVOLUCIÓ JURÍDICA I CONCEPTUAL DE LA VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES A LA PARELLA.....	25
2.3. LEGISLACIÓ INTERNACIONAL	27
VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES	27
2.4. LEGISLACIÓ ESPANYOLA 1989-2004.....	28
VIOLÈNCIA DOMÈSTICA	30
2.5. LEGISLACIÓ ESPANYOLA 2004-2017: LLEI ORGÀNICA 1/2004.....	31
VIOLÈNCIA DE GÈNERE	33
2.6. LLEI CATALANA 5/2008, DE 24 D'ABRIL, DEL DRET A LES DONES A ERADICAR LA VIOLÈNCIA MASCLISTA	34
VIOLÈNCIA MASCLISTA	37
3. RESULTATS.....	40
3.1. ACCÉS A LA JUSTÍCIA	40
3.2. L'ESCENARI ETNOGRÀFIC I EL DELICTE DE VIOLÈNCIA DE GÈNERE	47
ESCENARI ETNOGRÀFIC: ELS JUTJATS.....	47
EL DELICTE DE VIOLÈNCIA DE GÈNERE: PARTICULARITATS	48
3.3. VICTIMITZACIÓ SECUNDÀRIA	50
3.4. PREJUDICIS I ESTEREOTIPS A L'ÀMBIT JUDICIAL.....	54
PREJUDICIS I ESTEREOTIPS SOBRE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA I LES SEVES VÍCTIMES	56
"LA DESIGUALTAT DE GÈNERE NO EXISTEIX"	57
"LAS CULTURAS MACHISTAS SON 'LAS OTRAS', LOS VIOLENTOS SON 'LOS OTROS'"	58
QUINS CASOS ARRIBEN ALS JUTJATS?	59
"SON PELEAS FAMILIARES COMO LAS QUE PUEDEN TENER TODAS LAS PAREJAS"	59
DENÚNCIES FALSES I DENÚNCIES ABUSIVES	60
3.5. LA CATEGORIA DE VÍCTIMA A L'IMAGINARI SOCIAL	64
MODEL DE VÍCTIMA HEGEMÒNIC.....	65
QÜESTIONANT LA CREDIBILITAT DE LA VÍCTIMA.....	68
RENÚNCIES, SOBRESÈIMENTS I ABSOLUCIONS PER FALTA DE PROVES	69

4. CONCLUSIONS	73
PROPOSTES I RECOMANACIONS	74
5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	77

1. Introducció

Les violències masclistes són el reflex de la situació de desigualtat de gènere que existeix a la nostra societat. És a dir, tenen un origen social i cultural i un caràcter estructural que les produeix i les legitima. Conseqüentment, podem afirmar que les violències masclistes, en totes les seves expressions, representen una clara vulneració dels drets humans.

La cultura masclista roman molt arrelada i és present en tots els àmbits de la societat. Aleshores, és raonable pensar que es pot manifestar, també, en el sistema de justícia com un àmbit més de la nostra societat que és. La sensibilitat en torn a la cultura de gènere que tenen els operadors jurídics i professionals que treballen en el procés institucional de la violència masclista i, en concret, amb l'aplicació de la Llei Orgànica 1/2004 de 28 de desembre de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere¹, té una gran influència en el procés judicial i en la possible revictimització que puguin patir les qui han estat víctimes del delictes. És per això que en aquesta recerca es vol aportar una mirada antropològica als processos judicials, per tal de veure de quina manera hi és present la cultura masclista, concretada en estereotips i prejudicis i quines conseqüències pot tenir per les persones que cerquen obtenir justícia.

Per tant, amb ànim de contribuir al respecte i a la defensa del dret de les dones a viure una vida sense violències ni revictimitzacions, aquesta recerca té per finalitat aproximar-se a la cultura judicial que hi ha entorn al delictes de violència de gènere i veure l'abast de la influència de la cultura masclista en els procediments judicials així com en el reflex mediàtic i social que es fa de la justícia en el camp de la violència de gènere.

¹ Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere. («BOE» 313, de 29-12-2004.)

1.1. Antropologia Jurídica i Teoria de Gènere

La Llei Orgànica 1/2004 de 28 de desembre de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere i part de la jurisprudència ha intentat distingir en el delictes de violència contra les dones una cultura de gènere, que distingiria l'anomenada violència d'altres tipus de violència pròxima, incloent la pròpia violència domèstica i familiar entre altres membres de la família fora de la parella. Aquest punt de vista es postula en el preàmbul de la llei, que deixa patent que les agressions sofertes per les dones són:

(...) consecuencia de los condicionantes socioculturales que actúan sobre el género masculino y femenino, situándola en una posición de subordinación al hombre y manifestadas en los tres ámbitos básicos de relación de la persona: maltrato en el seno de las relaciones de pareja, agresión sexual en la vida social y acoso en el medio laboral.

Preàmbul de la Llei 1/2004

Això vol dir que s'ha intentat tipificar el delictes de violència de gènere com aquell en el qual la intencionalitat o mòbil es troba en una actitud i ideologia que es reconeix com a masculista. Però allò important és destacar una creença i una actitud que afirmen varis aspectes d'inferioritat, supeditació, dependència i incapacitat de les dones respecte als homes. És a dir, una actitud i unes idees que, de manera puntual o sistemàtica, poden facilitar o justificar l'agressió contra les dones com a tal. Es tracta, llavors, de tipificar el delictes en la seva intencionalitat i en el seu mòbil, corroborat per una creença o adhesió ideològica. La qüestió és anàloga al que passa en delictes on en la intencionalitat o mòbil hi figura el racisme o altres formes de discriminació contra la persona física. La sol·licitud d'equitat jurídica, a partir de les situacions de fet, confrontada amb el precepte d'igualtat davant la llei, ha desencadenat tota una sèrie d'opinions i accions jurídiques, des de recursos d'inconstitucionalitat fins a diverses ficcions jurídiques, que reclamen l'anàlisi detallada de l'Antropologia jurídica. En cert sentit podem parlar d'un conflicte ideològic i jurídic i, en part, també cultural.

La llei planteja qüestions que suposen un contínuum o fusió entre aspectes morals de la vida social i el dret positiu. El que és també un aspecte característic de l'Antropologia jurídica, al manco des de Llewellyn (1941) i Vinogradoff (1913). Aquest darrer exposa que el dret no pot separar-se de la moral -tal com és pretès pel positivisme- perquè si el dret es buida de la moral d'allò just i allò injust quan s'està perseguint la justícia, i hi ha una consciència social d'això, llavors o l'arbitrarietat o la coerció esdevenen "fonts" principals de justícia.

El supòsit de la llei, i de la jurisprudència favorable a la mateixa, descansa sobre tres premisses bàsiques, dues de caràcter fàctic i una que és un fonament jurídic. La primera és l'evidència estadística que una majoria d'agressions d'homes contra dones es valen d'intencions o mòbils que encaixen amb la ideologia masclista. La segona, també és de caràcter fàctic: la situació de la dona víctima, entre la indefensió, la por irresistible, la doble victimització, l'abandonament social, entre d'altres. I en tercer lloc, entenem que per a la llei l'objectiu jurídic principal és la recerca d'una equitat per tal d'aconseguir la igualtat de la dona en els supòsits més freqüents que apareixen en la instrucció o investigació dels casos. Davant això, s'institueixen varis arguments els supòsits dels quals radiquen en els abusos que en varis casos comporta l'exercici d'una acció positiva per tal d'aconseguir l'equitat: la victimització ideològica, les "denúncies falses" i també la dificultat o possible confusió per valorar la capacitat lesiva de la part ideològica del masclisme. Evidentment, totes aquestes qüestions no tenen ni una resposta legislativa ni jurisprudencial única i absoluta, i allò més plausible pareix ser, des del punt de vista de la jurisprudència, la distinció dels casos², tenint, això sí, molt en compte l'atribució de culpabilitat i responsabilitat.

En les concepcions i polítiques sobre la violència de gènere, en particular, i de la desigualtat social, en general, es recorre a una visió de l'estructura social molt classificatòria i sincrònica. Es tendeix a utilitzar una concepció estàtica i dicotòmica (home/dona, masculí/femení), tot i que l'Antropologia social ha

² Vegis, per exemple, els articles del diari "La Ley" de dimarts 26 d'octubre de 2012, "Dominación y machismo: ¿Quién decide?" i de dia 9 de desembre de 2010 "Recientes adiciones jurisprudenciales en materia de personas criminalmente responsables por delitos de violencia de género".

posat de manifest la càrrega etnocèntrica i simplificadora d'aquesta concepció. De manera oposada a aquesta perspectiva, existeixen molts treballs que expliquen el gènere com a constructe cultural. Per exemple, entre moltes altres autores, Teresa de Lauretis (1987), a partir de l'estudi de les tecnologies (concepte de Michel Foucault) de construcció del gènere i de la sexualitat, ens permet desvetllar la capacitat de producció i reproducció d'imaginariis socials que influeixen en la nostra manera de ser, pensar, viure i sentir en el món i, en concret, fer-ho com a "dones" i "homes". Així, sota una aparent neutralitat, innocència, naturalitat o universalitat, a través de les tecnologies de gènere i sexualitat es produeix i reproduïx la "diferència sexual" en el marc d'una societat on les relacions sexe/gènere són asimètriques, com si fos el "reflex de la realitat", categoritzant la nostra subjectivitat sota els paràmetres de la desigualtat.

El gènere és la construcció d'una relació jeràrquica entre posicions socials hegemòniques i subordinades. Aquesta relació desigual, que vincula allò masculí com a dominant i allò femení com a subordinat, es configura com una hegemonia. Aquest ordre simbòlic inferioritza a les dones respecte els homes i implica tota una sèrie d'actituds i comportaments estereotipats. Per exemple, s'atribueixen a la feminitat característiques com la passivitat, la debilitat, la inseguretats, la dependència, la cura i l'emocionalitat; i, en canvi, s'associen a la masculinitat el ser actiu, fort, segur, independent, competitiu i racional. Però a la realitat, aquests tipus de persones "*ideals*" són pràcticament inexistents. És a dir, totes les persones constantment transgredim, en menor o major mesura, les normes prescrites de com ens hem de comportar per seguir l'ideal. I, socialment, interpretar rols disconformes amb el propi gènere o atribuïts a l'altre gènere pot ser sancionat. Llavors, la violència és una de les eines que s'encarrega de reproduir i mantenir aquesta situació de desigualtat en el temps. Cal senyalar que els espais de poder no són sempre ocupats per homes ni les posicions de submissió per dones, sinó que la perspectiva interseccional ens ensenya que més enllà de la desigualtat de gènere, s'hi entrecreuen altres eixos d'opressió com puguin ser el racisme, la transfòbia, l'homofòbia, el classisme o el capacitisme.

Com es veurà més endavant, aquests estereotips operen en tots els àmbits de la societat. Llavors també es manifesten en l'àmbit judicial, enquadrant les mirades dels processos judicials de violència de gènere a partir d'expectatives de com s'espera que actuïn presumptes imputats i víctimes.

Aquesta manera d'entendre la societat no beneficia a ningú per se. Ara bé, no és el mateix gaudir d'uns privilegis que patir opressió. Una societat tan desigual no deixa a les persones desenvolupar-se lliurement i ens acaba perjudicant a totes i tots, tot i que, evidentment, no de la mateixa manera. La masculinitat tradicional ha estat vinculada a uns models agressius i, en canvi, les conductes passives o subordinades han estat tradicionalment vinculades als valors femenins. Per aquesta adscripció de rols, la violència masclista l'exerceixen en més mesura els homes i afecta sobretot, i amb més força, a les dones.

Vulneració de drets, justícia de gènere i legislació internacional

L'estereotipació de gènere en l'àmbit de la violència de gènere, en tant que té com a conseqüència l'aplicació d'un tractament discriminatori cap a les dones que impedeix l'accés a altres drets com el de la tutela judicial efectiva, constitueix en sí mateixa una violació del dret a la igualtat i a la no discriminació, protegit en nombrosos tractats i convenis internacionals de drets humans. Per exemple, a nivell internacional, es protegeix en la Convenció sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW) de l'Assemblea General de Nacions Unides.

El Comitè CEDAW és l'instrument internacional fonamental per a la protecció per part dels Estats dels drets de les dones. La Convenció estableix un marc general que obliga als Estats Part a prendre mesures concretes per enfrontar la discriminació, mitjançant lleis i polítiques públiques que permetin no només la garantia dels drets sinó també el seu exercici real. En la seva Recomanació General, el Comitè inclourà una secció dedicada a l'anàlisi dels reptes i les barreres que enfronten les dones per exercir aquests drets, dins de les quals s'inclouen les barreres socials formades, en gran mesura, per les construccions

i estereotips negatius de gènere que envaeixen els sistemes de justícia (Comitè CEDAW, 2012).

És, per tant, una obligació positiva dels Estats Part, sota el dret internacional dels Drets Humans, prendre mesures que eliminin, en la llei i en la pràctica, els estereotips de gènere perjudicials per a les dones. A partir d'aquesta recerca hem volgut avançar en la identificació i l'eliminació dels anomenats estereotips en la reproducció que se'n dona en els procediments judicials relatius a la violència de gènere.

1.2. Antecedents

Aquest projecte de recerca neix arran d'una investigació precedent en Antropologia jurídica anomenada "La violencia contra las mujeres en el contexto social y económico actual. Un estudio antropológico de los 'condicionantes socioculturales' en la praxis judicial", finançada per l'Instituto de la Mujer³.

El projecte realitzat consistia en l'estudi antropològic sobre el significat que han pres en la jurisprudència en general els "condicionants socioculturals" que la Llei 1/2004 esmenta en el seu preàmbul. L'objectiu de la recerca era analitzar els factors socials, culturals i polítics que subjauen al fenomen de la violència de gènere, abordant el significat que han pres els "condicionants socioculturals" pels agents jurídics que treballen entorn a l'anomenada llei. Es tractava especialment d'identificar el contínuum sociocultural que respon a la violència simbòlica i física contra les dones i veure fins a quin punt són tenguts en compte els anomenats condicionants i de quina manera intervenen en la tipificació sociocultural del delictes de la violència contra les dones.

La recerca es dugué a terme, per una banda, a partir de l'etnografia als jutjats d'instrucció, penals i de violència sobre la dona de Palma, Inca i Manacor (Illes

³ *Subvenciones para la realización de investigaciones relacionadas con los Estudios de las Mujeres y del Género*. Instituto de la Mujer. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Convocatòria 2012. Cofinançat per el Fondo Social Europeo - Programa Lucha contra la discriminación 2007-2013. Investigador principal: Ignasi Terradas Saborit. Any de finalització: 2016

Balears) i Badalona, Cerdanyola del Vallès i de la Ciutat de la Justícia de Barcelona (Catalunya) on es van estudiar casos jurídics en el seu context. Per altra banda, es va fer anàlisi profund de jurisprudència, analitzant tant els expedients judicials dels casos que s'observaven durant el treball de camp com sentències del Tribunal Suprem amb vots particulars i sentències d'altres moments històrics en els que estava vigent un altre Codi Penal per, d'aquesta manera, enriquir la investigació donant-li un marc més ampli des d'una perspectiva que ens ajudés a comparar l'evolució històrica del fenomen.

A partir del treball de camp als jutjats i de la recerca jurisprudencial, es va advertir de la importància de la cultura de gènere dels operadors jurídics que treballen amb la llei. L'etnografia ens va mostrar que, en general, subjau una concepció estereotipada d'homes i de dones i les seves relacions, i una concepció determinista, transhistòrica i universal de les relacions de gènere. Conseqüentment, aquesta lògica contribueix a que moltes de les explicacions de la violència a les parelles utilitzi un llenguatge estereotipat des del començament i es tenguí una interpretació també estereotipada del procés judicial i de les seves parts. Llavors, es va considerar fonamental aprofundir en aspectes que la recerca precedent ens havia suggerit i, a partir d'aquí sorgí el present projecte.

1.3. Finalitat i objectius

La cultura de gènere dels operadors jurídics i professionals que treballen en el procés institucional de la violència masclista i, en concret, amb l'aplicació de la Llei 1/2004, tenen una gran influència en el transcurs del procés judicial. La ideologia masclista roman molt arrelada tant en la societat en general com a la judicatura en particular, fet que s'expressa a través dels prejudicis i la reproducció d'estereotips per part del conjunt d'operadors jurídics. Tot això mostra que en la lluita contra la violència de gènere, també des de l'àmbit jurídic, queden molts prejudicis per remoure.

Aquest diagnòstic de la realitat judicial en matèria de violència masclista és un procés de coneixement i anàlisi crítica de la situació als jutjats, tenint en compte

els instruments internacionals que s'han mencionat anteriorment i que fan referència directa a la situació que s'ha abordat en aquesta recerca.

Amb la present recerca no es busca la representativitat a nivell estadístic, sinó allò significant de cada cas, que permeti comprendre un fenomen a partir d'experiències concretes i que parlen de fets que ajuden a entendre millor el problema.

Objectiu general

L'objectiu principal de la recerca ha consistit en analitzar l'abast de la influència de la cultura masclista en els procediments judicials, així com en el reflex mediàtic i social que es fa de la justícia en el camp de la violència de gènere (“denúncies falses”, ànim espuri en les denúncies, sobreseïments provisionals, absolucions per falta de proves, entre d'altres) i, sobretot, les conseqüències de la perpetuació dels estereotips de gènere en la protecció de la persona ofesa i de l'imputat, en la seva credibilitat, en la concessió d'ordres d'allunyament, en les sentències i en el tracte directe amb totes les parts del procés judicial. L'informe diagnòstic esdevé una eina profunda d'anàlisi de la problemàtica i, alhora, un material de consulta per l'ampliació de les actuacions que es puguin realitzar en un futur.

Objectius específics

1. Analitzar la literatura principal en aquesta matèria en les llengües catalana, castellana, francesa i anglesa.
2. Identificar els factors culturals, socials i polítics que incideixen en les polítiques d'igualtat i el procés judicial i analitzar l'abast o presència de la cultura masclista en processos judicials de violència de gènere, a partir de l'estudi dels casos jurídics en el seu context. En aquest sentit, s'han analitzat preferentment els casos de l'aplicació judicial de la Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, a jutjats especialitzats (de violència sobre la dona - VIDO) o, en el seu cas, en jutjats d'instrucció o jutjats penals.

Amb la consecució d'aquests objectius es persegueix una doble **finalitat** d'índole social i política. En primer lloc, aquest projecte d'investigació pretén visibilitzar els factors culturals, socials i polítics subjacents al fenomen de la violència de gènere. Per altra banda, com a conseqüència d'aquesta visibilització, tenim la intenció de conèixer millor com es reproduïx la ideologia masclista, fins i tot en un dels òrgans institucionals principals designats per a la seva eliminació. No es tracta d'una anàlisi del discurs, sinó de les revelacions puntuals que es troben en la mateixa manera de donar les opinions, declaracions formals o institucionals, així com als propis enuncisats jurídics.

1.4. Hipòtesi de treball

La nostra hipòtesi de treball és que la ideologia masclista, present a tots els àmbits de la nostra societat, és reproduïx, també, en el sistema judicial i, més concretament, als jutjats especialitzats de violència sobre la dona. Fet que fa que persisteixin estereotips i prejudicis sobre els delictes de violència de gènere que s'hi tracten i les seves causes que van en detriment de l'accés a la justícia de les dones víctimes. Pensam que una de les causes n'és la manca de formació especialitzada en perspectiva de gènere de totes les persones implicades en processos judicials de violència de gènere.

1.5. Disseny de la recerca

Metodologia

La metodologia emprada en aquesta recerca ha estat l'etnografia en l'àmbit judicial de la violència de gènere. S'ha treballat a partir del mètode etnogràfic per identificar els factors culturals, socials i polítics que incideixen en el procés judicial de casos de violència masclista a partir de l'estudi de casos jurídics en el seu context.

En el ámbito del acceso a la justicia, la observación etnográfica es una herramienta de gran utilidad para comprender los elementos jurídicos que no están recogidos en el derecho positivo. (...) Es importante tener en cuenta que la elección de la etnografía estuvo motivada no solo porque permite la descripción de acontecimientos, personas e interacciones, sino principalmente porque permite aproximarse a significados en torno

a la violencia contra las mujeres que son compartidos por los/las operadores/as jurídicos.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:112)

L'etnografia és una mirada cap a la diversitat de formes de vida i maneres d'entendre el món que trobam en les diferents societats i grups socials. El món judicial i la gent que hi treballa, com a grup social etnografiable, són una població amb uns codis i unes pràctiques socials i culturals col·lectives i compartides –que no homogènies– en les que ens hem volgut endinsar per conèixer-les i entendre com operen.

La metodologia utilitzada ha estat estrictament qualitativa perquè és la que més s'adequa a l'anàlisi de la reproducció de la cultura per part d'operadors jurídics i es va considerar que l'ús d'una aproximació etnogràfica era la més pertinent a l'hora de presentar i analitzar procediments jurídics i la cultura que els influeix. L'observació als jutjats s'ha complementat amb l'anàlisi de les entrevistes, indagant sobre els valors, creences i desitjos que subjauen l'acció judicial i l'imaginari respecte les víctimes i els imputats. A més, l'experiència etnogràfica ens permet tenir un enfocament realista en relació a aspectes estrictament jurídics i idees i actituds culturals que es tenen en compte a l'hora de tipificar delictes i apreciar eximents i atenuants així com la seva incidència en els judicis orals.

(...) La utilización de la etnografía nos ha permitido comprender el acceso a la justicia en los casos de violencia de género desde otros ángulos, que hablan de la cotidiana indefensión que sufren las mujeres en los espacios jurídicos. A través de las leyes, reglamentos y/o protocolos jurídicos resulta verdaderamente difícil aproximarse a los significados en torno a la violencia contra las mujeres que, inevitable y reiteradamente, se manifiestan en la práctica cotidiana de los/las operadores/as penales. En este sentido, la observación llevada a cabo muestra la complementariedad entre la antropología y el derecho, asimismo evidencia la importancia de potenciar vínculos metodológicos entre ambas disciplinas.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:121)

El conjunt de tècniques emprades que constitueixen el que anomenem treball de camp etnogràfic –mètode basat, segons Ignasi Terradas⁴, amb la convivència, conversa, participació, observació, reflexió i discussió amb les persones– han estat les entrevistes formals i informals i l'observació participant en algunes institucions i no participant en l'àmbit judicial, específicament a jutjats d'instrucció, penals, especialitzats en violència sobre la dona i audiències provincials. També s'ha assistit a jornades, cursos i congressos especialitzats en el tema de la violència contra les dones i el seu procés judicial i s'ha fet un estricte seguiment de les notícies periodístiques sobre casos judicials de violència de gènere o d'altres manifestacions de violència masclista.

L'observació (participant), com a estratègia d'investigació en els procediments judicials de delictes de violència masclista, aporta una aproximació personalitzada a la realitat investigada i permet entendre el punt de vista del personal implicat en processos judicials així com, també, permet estudiar des de dins les pràctiques i els significats socials que els operadors jurídics plasmen en el desenvolupament de la seva praxis judicial. Per tant, aquesta ha estat una estratègia d'investigació que ens ha permès realitzar, com a investigadores, una immersió a la realitat judicial, vivint una vida quotidiana dels jutjats. Hem pogut observar, acompanyar, compartir i participar amb operadors jurídics de les seves rutines típiques en jutjats de violència sobre la dona. Per al registre de l'observació etnogràfica s'ha utilitzat el diari de camp on s'hi han enregistrat diàriament les converses, situacions o comentaris rellevants per a la recerca, així com la descripció de l'escenari judicial que s'ha viscut durant les jornades de treball de camp.

Les entrevistes formals i informals s'han realitzat de manera compaginada amb l'observació. No obstant, també s'han realitzat gran quantitat de converses espontànies mentre es realitzava observació als jutjats que han nodrit de manera molt interessant la recollida de dades. També s'han realitzat entrevistes grupals, en les que han participat diversos operadors jurídics i s'ha debatut sobre la praxis judicial entorn al delictes masclista, aprofundint en les

4

http://www.ub.edu/reciprocitat/GER_WEB_CAT/Publicacions/Publicacions_Miguel/Entrevista_Terradas.pdf

perspectives i contradiccions viscudes per cada professional. Aquesta tècnica d'investigació ens ha facilitat la producció de discursos col·lectius, com a contrast amb les entrevistes personals. Permet entrecreuar diferents punts de vista, que es contrasten a la vegada que es retroalimenten mútuament. Per tant, aquest espai dialògic permet accedir a un tipus de coneixement i adquirir una informació difícil d'obtenir d'altres maneres.

Per al registre de la informació obtinguda a partir de les entrevistes, s'ha utilitzat una gravadora (ús sempre consensuat amb la persona entrevistada), amb la finalitat de transcriure les entrevistes i poder, posteriorment, procedir al buidatge de la informació dins una base documental informàtica. En el cas de les converses informals, s'ha utilitzat un quadern de notes on, després de la conversa, s'han anotat les informacions d'interès per després desenvolupar-les en el diari de camp. En la recollida i emmagatzemament de la informació, s'ha estat especialment escrupolosa en la preservació de l'anonimat i la intimitat de les persones objectes d'estudi.

El treball de camp s'ha estès durant 5 mesos en total, en els quals s'han realitzat entrevistes formals a 3 jutges/ses, 10 advocats/des, 3 fiscals i 2 secretàries judicials. A més a més, s'han realitzat també 2 entrevistes grupals, de 3 advocats/des cada una. Per altra banda, s'han realitzat un total de 150 hores d'observació a diferents jutjats, on s'han estat seguint diferents casos de violència de gènere a partir de la tasca de jutges/esses, fiscals, advocats/des i lletrats/des de l'Administració de Justícia. De manera quotidiana i diària, durant el temps d'espera per una declaració, una compareixença, una vista oral o alguna altra diligència, han sorgit interessants converses informals sobre el delicte de violència de gènere o els casos concrets que s'estaven jutjant. La informació que s'ha obtingut durant aquestes converses, degut a l'alt grau d'espontaneïtat que comporta la informalitat, ha estat la que més ha nodrit aquesta recerca i que ha mostrat de manera més fidel la cultura judicial. Tota aquesta informació va ser degudament enregistrada al diari de camp. A més a més, també s'ha de tenir en compte el treball precedent que s'ha explicat en els antecedents, el qual ha servit de base i ha donat també molta informació a partir de la qual poder endegar aquesta segona recerca.

El treball de camp en qualsevol recerca i, en concret, en la nostra, ha anat més enllà de l'observació en jutjats i les entrevistes formals. Gran part de l'aproximació a la temàtica treballada s'ha aconseguit amb l'assistència als tallers, seminaris i congressos que es detallen a continuació:

Taller "**Violències masclistes i dret penal**", a càrrec d'Ester García López, advocada d'Advocades Assessores. Organitzat per Hèlia Dones, divendres 17 de març de 2017. A l'Espai 210 (c/Padilla 208-210, baixos, Barcelona).

Jornada "Las víctimas de la violencia machista: Buenas prácticas. Jurisprudencia de los TSJ y del TS. Las violencias sexuales" organitzada per l'ICAB el 9 de juny de 2017.

També hem tengut en compte la informació que es va obtenir d'altres esdeveniments, als quals s'ha assistit i dels quals s'ha après molt, tot i que ser anteriors a la realització d'aquest informe:

I Congrés de Violència Masclista 'Una assignatura pendent, reptes de futur' organitzat per l'ICAB el 3 i 2 de març de 2016.

Conferència "**L'impacte de gènere en la reforma penal del 2015**" per Maria Luisa Maqueda. Organitzat per Dones juristes juntament amb la Comissió de Dones de l'ICAB, dia 18 de novembre de 2015, al Centre de Formació de l'ICAB.

XX Jornades Internacionals d'Investigació Interdisciplinar: "**Violencia de Género: escenarios y desafíos**" organitzat per l'Instituto Universitario de Estudios de la Mujer (IUEM) els dies 7, 8 i 9 de maig de 2014 a Madrid.

Congreso Internacional "**Violencia de Género: Intersecciones**" organitzat per l'Instituto Internacional de Sociología Jurídica de Oñati (Euskal Herria). Juliol 2013.

També es considera un coneixement rellevant per a aquesta recerca el gran aprenentatge que suposa l'assistència a les reunions de la **Comissió d'estudi per a l'Acompanyament de dones víctimes de violència masclista durant el procés jurídic**, del **Consell Nacional de Dones de Catalunya**, de la qual

l'autora en forma part en tant que membre d'Irídia, Centre per a la defensa de drets humans. En aquestes reunions s'ha pogut debatre el tema del nostre estudi de la mà d'un equip interdisciplinari de persones expertes en la situació de les víctimes de violència de gènere als jutjats de Catalunya.

Per altra banda, també s'ha realitzat un arqueig hemerogràfic i bibliogràfic i s'han analitzat sentències dels jutjats de violència contra la dona i altres instàncies superiors contemporànies, així com deposicions i publicacions d'associacions i, també, els missatges culturals més significatius apareguts a diversos mitjans de comunicació. És fonamental tenir en compte el reflex mediàtic que té la justícia i com els mitjans de comunicació i la societat poden realitzar un judici paral·lel, especialment en l'àmbit de la violència masclista.

En molts casos, s'ha portat a terme una revisió dels expedients judicials dels casos dels quals s'ha fet observació, a més d'altres casos que el personal del jutjat hagi considerat que podia ser interessant per al nostre projecte.

Tot i que la recerca ha tengut un marcat to qualitatiu, es tenen en compte diferents estudis de **caràcter quantitatiu** que han abordat el fenomen de la violència de gènere. Es considera que les dades quantitatives poden ser de gran ajuda a l'hora de situar el fenomen i és per això que hem treballat amb dades publicades anualment com són els butlletins estadístics del *Consejo General del Poder Judicial*⁵, els *Informes Anuales del Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer*⁶, les dades estadístiques del Pla de seguretat i atenció a les víctimes de violència masclista i domèstica⁷ publicades pel Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya, dades que es nodreixen del registre policial de la Policia de Catalunya. Així com, també, hem consultat l'estadística judicial de la violència contra les dones de l'Institut Català de les Dones⁸ i les Dades sobre violència masclista, també del Departament d'Interior. A nivell

⁵ <http://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violencia-domestica-y-de-genero/Actividad-del-Observatorio/Datos-estadisticos/?filtroAnio=2017>

⁶ <http://www.violenciagenero.msssi.gob.es/violenciaEnCifras/observatorio/informesAnuales/home.htm>

⁷ http://victimesviolencia.gencat.cat/ca/01_dades_estadistiques_sobre_violencia_masclista_i_domestica/

⁸ http://dones.gencat.cat/ca/ambits/violencia_masclista/estadistiques/

estadístic i conceptual, hem tengut també en consideració les xifres del recompt que fa feminicidio.net⁹.

Població objecte d'estudi i àmbit de la investigació

El treball de camp s'ha centrat en l'àmbit **judicial**: els jutjats d'instrucció, penals i de violència sobre la dona de Badalona, Cerdanyola del Vallès, Sant Boi de Llobregat i la Ciutat de la Justícia de Barcelona. La població que ha constituït el nostre objecte d'estudi han estat les persones que treballen entorn a la violència de gènere. S'ha obtingut informació i opinions especialment de professionals que treballen amb persones que sofreixen o han exercit violència en l'àmbit de la parella heterosexual.

Fases del desenvolupament de la investigació

El desenvolupament de la investigació ha consistit en una primera fase de disseny de la investigació i preparació del treball de camp, preparació de la metodologia i la recollida de dades, a partir, també, d'una recerca de bibliografia bàsica com a marc teòric. S'han dissenyat les guies d'observació per al treball de camp i els guions de les entrevistes en profunditat en funció dels objectius principals de la recerca.

La segona fase de recollida de dades, treball de camp i treball documental ha consistit principalment amb un període d'observació *in situ* de processos judicials relacionats amb delictes de violència de gènere combinat amb entrevistes formals e informals. S'ha estat observant l'activitat relacionada amb la violència de gènere a l'àmbit de la parella que es duu a terme en els jutjats mencionats anteriorment. S'ha seguit l'activitat d'operadors jurídics en diferents casos: instrucció del cas, presa de declaració, judicis ràpids, judicis de faltes, judicis en els Jutjats Penals, etc. Una altra part de l'observació ha estat la de seguir l'activitat d'advocades i advocats, en la seva tasca amb presumptes víctimes i imputats: les conformitats, els judicis, entre d'altres.

⁹ <http://feminicidio.net/menu-feminicidio-informes-y-cifras>

Finalment, la última fase ha consistit en la recol·lecció del material recopilat i el seu anàlisi així com la redacció dels primers resultats. Després d'una revisió conjunta del primer esbós de l'informe, a partir del debat conjunt sobre aprofundiments, matisos i correccions al text, s'ha elaborat la memòria definitiva.

2. Marc teòric i conceptual

Tant a Catalunya com a l'Estat espanyol hi ha varies expressions per referir-se al fenomen de la violència exercida per part d'homes envers les seves parelles dones. El terme *violència domèstica* era la manera de referir-s'hi, jurídica i mediàticament, fins al canvi legislatiu que es va donar l'any 2004. Altres termes que s'utilitzen per al·ludir al fenomen són *violència contra les dones* –utilitzat a la legislació internacional–, *violència de gènere* –el que empra la llei estatal, la Llei 1/2004–, o bé *violència masclista* –nomenclatura usada a la llei catalana 5/2008. Tot i no ser equivalents, tots aquests conceptes apunten, amb matisos i en diferents àmbits, a part del mateix fenomen que és la violència que pateixen, sobretot, les dones i les persones LGTBI com a conseqüència de viure en una societat masclista. No obstant això, no tots ells apunten a la desigualtat de gènere com a causa ni visibilitzen la multiplicitat d'expressions de violència que deriven del sistema masclista i la complexitat que això comporta.

La manera de conceptualitzar aquest fenomen va molt lligat al concepte jurídic que el legisla, al tracte mediàtic que se'n fa, al moment històric i a la influència de moviments socials i feministes. Cada un dels conceptes esmentats anteriorment emfatitza algun aspecte del conflicte i en pot invisibilitzar o no tenir en compte d'altres, així com, també, pot no reflectir totes les expressions de violència que en poden formar part. És per això que, a continuació, mostrarem quines implicacions té la utilització dels diferents significants, quin n'és l'origen i quines les limitacions semàntiques. Considerem imprescindible contextualitzar el que l'antropòloga Dolors Comas d'Argemir (2014) anomena Violència contra la dona en les relacions de parella (VDRP) en el marc d'una societat masclista que genera, reproduïx i legitima la desigualtat de gènere. Ens sembla fonamental mostrar la complexitat del fenomen, així com apuntar les seves causes estructurals, veure'n l'origen social i cultural i mostrar la multidimensionalitat d'expressions que pot tenir. Pensam que és important no menysprear la vasta dimensió d'aquesta violència a només una de les seves expressions, com pugui ser la que té lloc a l'àmbit de la parella. Tot i que en aquest projecte de recerca sols analitzarem el tracte judicial a una de les formes amb què es manifesta, es vol aclarir la genealogia conceptual d'on es

parteix. És per això que utilitzarem el terme de *violència masclista* per referir-nos al conjunt de violències conseqüència de la desigualtat de gènere, perquè creiem que és el que posa de relleu l'origen de la violència i inclou totes les expressions que pot tenir així com tots els subjectes que la poden patir. Tot i així, com s'explicarà detalladament en el proper capítol, quan ens referim a l'objecte d'estudi concret d'aquesta recerca, és a dir, la violència contra les dones en relacions de parella, la que entenem que és només una de les seves manifestacions, parlarem de *violència de gènere* perquè és el terme que es coneix i que s'utilitza a l'àmbit judicial per nombrar els delictes als que fa referència la Llei 1/2004.

2.1. Violències masclistes. Conceptualització

El sexismo consiste en la devaluación y desprecio de lo femenino. No sólo de las mujeres, aunque sí paradigmáticamente, sino de lo femenino. (...) La violencia es expresión del desprecio de lo femenino, incluidas las actividades y valores asociados con la femineidad tradicional: el cuidado, la compasión, la benevolencia, la solidaridad, la responsabilidad por el prójimo, la cooperación, la crianza.

(Fernández, 2006:151)

La violència masclista té un caràcter estructural, un origen social i cultural i una expressió multidimensional. El fet que tengui un **caràcter estructural** vol dir que no es tracta de fets aïllats ni individuals, sinó que s'insereixen en un context social, cultural i simbòlic que reafirma i legitima la violència masclista. Per tant, no es tracta d'actes individuals de persones amb una sèrie de trets singulars o patològics, sinó que té a veure amb les característiques estructurals de la societat. És a dir, té a veure amb una manera d'entendre les identitats i les relacions de gènere que assigna rols, capacitats, valors, normes de comportament, actituds i espais en funció del sexe i, alhora, perpetua la superioritat dels homes sobre les dones i jerarquitzava les característiques considerades masculines sobre les considerades femenines. Per tant, condueix a la asimetria entre els dos sexes i implica una subordinació de les dones als homes. No obstant això, no totes les posicions de poder són habitades per homes ni els espais de subordinació per dones, sinó que, una perspectiva

interseccional¹⁰ ens mostra que aquest binari jeràrquic actua més enllà de la desigualtat de gènere i entrecreu eixos d'opressió com són el racisme, el classisme, el capacitisme, l'homofòbia o la transfòbia.

Així és que les causes de la violència masclista disten molt de característiques com el nivell educatiu, l'estatus socioeconòmic o procedències culturals determinades. De la mateixa manera que l'origen del fenomen tampoc es troba en factors que afectin als agressors, com pugui ser l'alcoholisme, problemes econòmics, toxicomanies o malalties mentals. És el "*gènere en si mateix [que] es configura com una violència en la mesura que força a assumir rols, actituds i comportaments*" (Biglia i Jiménez, 2015).

El carácter estructural de la violencia implica que la misma está siempre presente, aunque sea sólo como posibilidad. Esto tiene una consecuencia importante. Los miembros de los grupos contra los que se ejerce una violencia estructural están o se sienten permanentemente expuestos a la amenaza de la violencia, aunque jamás se haya padecido un acto de violencia directa. (...) El carácter estructural y sistemático de la violencia contra las mujeres significa que los actos concretos de violencia se sitúan no sólo en un contexto particular de sometimiento de la víctima a su agresor, sino en un contexto general de sometimiento de las mujeres por los varones, en un contexto de desigualdad de género.

(Fernández, 2006:154)

L'**origen social i cultural** fa referència a que les violències masclistes són el reflex de la situació social de desigualtat de poder en les relacions entre els homes i les dones, així com la jerarquitització dels valors construïts culturalment sobre el que s'entén per masculí i femení.

La **multidimensionalitat** de la violència masclista fa referència a la multiplicitat d'expressions que aquesta violència pot assumir i el fet que existeixen diversos

¹⁰ Per mostrar la complexitat del fenomen, és important parlar aquí de la discriminació múltiple o, el concepte que s'utilitza ara, d'interseccionalitat. Gerard Coll-Planas defineix la interseccionalitat com la perspectiva que parteix d'entendre que els diferents eixos d'opressió (classe social, gènere, sexualitat, edat, religió...) s'entrellacen en una matriu en el marc de la qual es constitueixen individus en diferents i canviants posicions de poder. Aquesta perspectiva mostra que les persones es troben en diferents posicions d'opressores i oprimides simultàniament, en funció dels contextos (Coll-Planas, 2016).

àmbits en què es pot produir. Una de les manifestacions amb què s'identifica aquest fenomen, de manera generalitzada i quasi excloent, és la violència envers les dones en relacions de parella heterosexuales. Sense interrelacionar-la amb altres manifestacions de violències masclistes com pugui ser el tràfic de persones amb finalitat d'explotació sexual (majoritàriament dones), les agressions sexuals a l'espai públic, l'homofòbia o la transfòbia. Un dels motius d'aquesta major visibilitat de la violència a la parella respecte d'altres tipus de violència pot ser que, segons Leticia Sánchez Moy, "*aquestes desigualtats i discriminacions tenen la seva màxima expressió en les relacions sexoafectives. I diem màxima expressió, per ser a la construcció de vincles amorosos el lloc de major vulnerabilitat*" (Sánchez Moy, 2014: 55 a Freixanet, 2014). I és que, de fet, la major part d'agressions masclistes, com abusos sexuals, agressions sexuals o maltractaments, són perpetrades per persones de l'entorn proper o familiar.

Com es veurà, la llei espanyola aprovada l'any 2004¹¹ contribueix al fet que a l'Estat espanyol s'assimilin les violències que tenen a veure amb el sistema de gènere només la violència a la parella heterosexual. La popularment coneguda com la llei de violència de gènere només dona resposta penal a aquella violència que té lloc en l'àmbit de la parella i no inclou, en la seva tutela penal, altres manifestacions de masclisme. Això porta que a l'àmbit judicial i, per extensió, també a l'àmbit mediàtic, es restringeixi el concepte de violència de gènere a la violència a la parella heterosexual.

2.2. Evolució jurídica i conceptual de la violència contra les dones a la parella

Els límits del llenguatge són els límits del meu món.

Ludwig Wittgenstein

L'evolució del tractament jurídic al fenomen de la VDRP intervé de manera notable en la percepció popular del problema així com, també, en la seva

¹¹ Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere

conceptualització mediàtica i social. La manera de referir-se al fenomen, legal, social o mediàticament, delimita les fronteres del que és violència i del que no ho és, així com també del que s'entén per violència de gènere. És a dir, que la manera com es construeix culturalment la violència, amb quina finalitat, com es manifesta i com es reconeix, són constituïts històricament des de la societat i les relacions que aquesta presenta. Llavors, la violència exercida sobre les dones en la parella (o ex-parella) no és un fenomen fix i estable, sinó que es manifesta de manera diferent en distints moments històrics i d'una cultura a una altra.

Comas d'Argemir (2014) descriu la violència com una construcció social ja que considera que no està conformada només per un conjunt d'actes, sinó que té components culturals i socials amb significats específics per als perpetradors i per a les víctimes que varien segons el context social. Dóna l'exemple de com la violència exercida per homes sobre dones en l'àmbit familiar ha estat àmpliament tolerada i entesa com a normal durant molt de temps. Aquest tipus de violència roman oculta ja que era culturalment i legalment acceptada i considerada un problema individual que concernia a l'àmbit privat. Llavors, afirma que els marcs legals defineixen els límits de la violència que és acceptable i la que no ho és, així com allò que és reconegut com a violència.

Segons l'autora, la manera de denominar qualsevol fenomen és una manera de classificar i d'identificar-lo i influeix tant en la concepció del problema com en la manera d'abordar-lo. D'aquesta manera, en la denominació de les violències relacionades amb la desigualtat de gènere, s'utilitzen diferents termes segon els aspectes seleccionats per a reflectir l'èmfasi en la víctima, el perpetrador, el context o la causa. A l'Estat espanyol, així com en altres països, la violència contra les dones en les relacions de parella no tenia nom quan estava invisibilitzada; als anys 80 el problema emergeix en el discurs públic espanyol i es denomina *violència domèstica*; la legislació internacional dels anys 90 parla de *violència contra les dones*; a partir de l'any 2004, quan s'aprova la Llei 1/2004, el terme que s'imposa a l'Estat espanyol per denominar el fenomen és el de *violència de gènere* tot i que en el cos de la llei també es parla de *violència contra les dones*; per altra banda, la Llei catalana 5/2008 parla de *violència masclista*; diferents sectors a l'Estat espanyol pugnen per a que es

doni el nom de *feminicidi* a la violència cap a les dones amb conseqüències letals, conceptes àmpliament reconeguts en legislacions d'altres territoris, especialment a Amèrica Llatina.

Es considera de gran importància la terminologia amb què es fa referència al fenomen que ens concerneix. Actualment, no existeix un acord específic sobre el sentit del concepte *violència masclista* i sovint s'utilitza reduint el seu significat a una de les seves manifestacions (normalment, la tipificada en el Codi Penal per la Llei 1/2004) invisibilitzant, d'aquesta manera, varies expressions com la que té lloc fora de la parella, l'homofòbia, la transfòbia o bé el tràfic de persones amb finalitat d'explotació sexual.

Segons Barbara Biglia, ens trobam amb debats estatals i internacionals en els quals les terminologies sobre les violències que tenen per origen la desigualtat de gènere s'utilitzen per fer referència a fenòmens molt diferents, creant una gran confusió a l'hora d'actuar per tal d'eradicar aquesta xacra social i, encara més greu, fent invisibles varies expressions de la mateixa (Biglia, 2015:24). És per això que, a continuació, a partir de l'evolució jurídica dels darrers quaranta anys, s'exposen els diferents conceptes associats que s'utilitzen, més o menys popularment, indicant quines són les aportacions i limitacions semàntiques que cada terme implica.

2.3. Legislació internacional

Violència contra les dones

L'expressió *violència contra les dones* és adoptada a la Quarta Conferència Mundial sobre la Dona a Beijing l'any 1995. Aquesta expressió destaca el subjecte que sofreix la violència i ha estat, segons Biglia (2015), extremadament útil per a denunciar i aconseguir el reconeixement de l'existència d'aquest fenomen. No obstant això, aquesta expressió no dona compte de les raons per les quals s'exerceix la violència i, a més, invisibilitza aquelles formes que tenen com a blanc subjectes no llegits com a dones, com pugui ser l'homofòbia. A més, també posiciona les dones com a receptores passives de violència, fet que conduu a la seva victimització i infantilització.

Finalment, el fet de posar l'accent en el subjecte "dones" ha estat utilitzat en el marc dels processos de governamentalitat per situar el problema i, per extensió, la responsabilitat de superació, només a l'àmbit femení. Això porta a la desresponsabilització social, fenomen que també té lloc a nivell legislatiu (Biglia, 2015:24)

2.4. Legislació espanyola 1989-2004

Abans de l'aprovació de la Llei 1/2004, la VDRP era combatuda mitjançant una única figura legal que ho enfocava com un cas més de maltracte familiar, sota la denominació de *violència domèstica*, circumscrita a tan sols un delictes tipificat per primera vegada l'any 1989 a l'article 156 del Codi Penal precedent. Delictes que sancionava únicament l'exercici habitual de violència sobre determinades persones, incloses, tot i que no únicament, les dones parelles o ex-parelles dels agressors. Fet que, assegura Eduardo Ramón (2008), no permetia visibilitzar que al darrera del fenomen de violència de gènere s'ocultava la manifestació d'una discriminació estructural de la dona. Es va crear un delictes apuntant al context on es sol manifestar aquest tipus de violència –l'àmbit domèstic–, cercant les causes de la violència a la pròpia naturalesa de les relacions familiars –com poden ser la tutela, pàtria potestat, curatela, edat avançada o incapacitat– abans que en les autèntiques causes que la generen –és a dir, la desigualtat de gènere. Fet que, segons Ramón (2008) i Patricia Laurenzo Copello (2005), no permetia visibilitzar que al darrera del fenomen de violència de gènere s'ocultava la manifestació d'una discriminació estructural de les dones.

Va ser l'any 1989, amb la Llei Orgànica 3/1989, la primera vegada que la legislació va manifestar sensibilitat respecte les agressions habituals exercides sobre la parella. En aquest primer moment, castigava la violència habitual - exclusivament física- exercida sobre els membres considerats físicament més dèbils del grup familiar (article 415 del Codi Penal). El delictes de violència domèstica va néixer com a conseqüència de la gradual percepció ciutadana de la gravetat del maltracte practicat sobre les dones per part dels homes. Aquest delictes castigava l'exercici habitual de violència sobre determinats membres de la família, "*los miembros más débiles del grupo familiar*", on s'inclouïa les

parelles (no necessàriament dones), fills i filles. Tal delictes apuntava al context on es sol manifestar la VDRP abans que en les causes estructurals que la generen.

La primera reforma que té lloc és la Llei Orgànica 10/1995 que trasllada la violència habitual a l'article 153 del Codi Penal. Posteriorment, la Llei Orgànica 14/1999 canviarà l'article 153 contemplant, ara també, l'exercici habitual de violència psíquica (ja no només física) i també ampliarà el cercle de subjectes a persones que hagin estat parella amb anterioritat. Finalment, la Llei Orgànica 11/2003, traslladarà el delictes de violència habitual a l'article 173 i deixarà d'exigir que la violència sigui practicada sobre membres del nucli familiar, ja que també al·ludirà als supòsits en què la violència sigui exercida habitualment sobre *"personas que por su especial vulnerabilidad se encuentran sometidas a custodia o guarda en centros públicos o privados"*¹², el que amplia significativament l'àmbit d'aplicació del delictes de violència habitual, que ja no podrà adjectivar-se, de cap manera, amb el delictes de violència domèstica.

Tot i haver-hi la figura de violència domèstica, Ramón (2008) considera que existia la necessitat d'introduir la violència de gènere com a figura específicament penal. Ho argumenta explicant que la violència domèstica reduïa el seu àmbit d'aplicació a l'exercici habitual de violència, que incloïa un cercle de subjectes passius (o víctimes) no limitat a la parella o ex-parella dona, conformant-se com un tipus penal d'àmplia protecció ja que la seva execució no precisava ni tan sols de parentiu i podien ser victimàries, també, les dones. En el cas de la violència domèstica, les actuacions tendeixen a dirigir-se individualment a les dones en lloc d'estar dirigides a desmantellar les estructures que causen i mantenen la dominació masculina (Comas d'Argemir, 2011). Seria la substitució de *violència domèstica* per *violència de gènere* que possibilitaria, l'any 2004, el canvi de marc interpretatiu de l'entorn familiar -on hi ha víctimes dones i agressors neutres – a un context ampli de relacions desiguals entre dones i homes.

¹² S'obre a tots aquells centres (centres d'acollida, orfenats o residències) que no deixen de representar un àmbit domèstic i en els quals hi pot haver maltractament.

Hi ha un succés que estableix un abans i un després en la manera de reconèixer la VDRP i començar a entendre-la com un problema social: l'assassinat d'Ana Orantes, l'any 1997, a mans de la seva ex-parella, després de vàries denúncies i d'aparèixer per televisió explicant la seva experiència de violència. Segons la magistrada Inmaculada Montalbán¹³, arran d'aquest assassinat, associacions de dones varen denunciar la ineficàcia del sistema judicial i es va comprovar, a partir de diferents estudis, que les lleis no tenien en compte les característiques específiques de la violència en l'àmbit de la parella. Una de les conseqüències d'aquest canvi de visió és que es va traslladar a l'àmbit públic amb la categoria de problema social el que, fins aleshores, s'havia considerat una qüestió privada, a partir de l'eliminació del requisit de la denúncia prèvia per a perseguir els fets violents comesos a l'àmbit familiar (no exclusivament en la parella). A més a més, el succés va engendrar la Llei Orgànica 1/2004.

Violència domèstica

Aquest concepte que es va utilitzar per designar legal i mediàticament el fenomen, sobretot, des de finals dels anys 80 fins a l'aplicació de la Llei 1/2004, situa la violència a l'àmbit domèstic, que és on tenen lloc la major part d'agressions masculines. No obstant això, no apunta l'origen social i cultural del conflicte ni visibilitza tota una sèrie d'expressions de violència conseqüència de la desigualtat de gènere, com pugui ser l'assetjament a l'àmbit laboral o les agressions sexuals entre persones que no són parella.

En aquest cas, el concepte s'enfoca a l'escenari dels fets: l'àmbit domèstic. Segons Bustelo, López i Platero, amb aquesta conceptualització, les actuacions tendeixen a dirigir-se individualment a les dones enlloc d'estar dirigides a desmantellar les estructures que causen i mantenen la dominació masculina (Bustelo, López i Platero, 2007:86 a Comas d'Argemir, 2014:6). A més, assegura Comas d'Argemir, que els plans d'acció i protocols aprovats durant aquells anys representaven a les dones com a víctimes i diana que requerien assistència i protecció. Les denominades “dones maltractades”

¹³ http://elpais.com/diario/2007/12/16/andalucia/1197760924_850215.html

constituïen l'objectiu clau de les polítiques públiques. Les víctimes eren identificades com dones, en canvi, amb prou feines es referenciava als homes i els agressors eren presentats com a neutres en termes de gènere (Comas d'Argemir, 2014).

Segons Biglia, aquesta terminologia ha permès visibilitzar que és al darrera dels murs domèstics, a l'espai privat exempt de mirades alienes, on moltes dones sofreixen violència per part de parelles, familiars o altres persones conegudes. No obstant això, la localització de la violència ha conduït l'omissió de totes les violències de gènere que tenen lloc a altres espais, com pugui ser l'espai públic o l'àmbit laboral. A més, aquesta terminologia tampoc fa referència a les causes d'aquestes formes de violència i porta a difuminar l'especificitat de les violències masculines i, per tant, a reduir la possibilitat d'actuar (Biglia i Jiménez, 2015:25):

De hecho, no toda la violencia que se da en el ámbito doméstico tiene que ver con las desigualdades de género, o no del mismo modo. Los mecanismos que permiten, por ejemplo, la perpetuación de la violencia en una pareja heteropatriarcal, no son los mismos que subyacen tras la violencia de un hijo hacia sus padres; las dos tipologías de abusos han de ser abordadas con el debido cuidado y no de manera idéntica solo porque tengan lugar en el mismo espacio.

(Biglia i Jiménez, 2015:25)

2.5. Legislació espanyola 2004-2017: Llei Orgànica 1/2004

La Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere ha intentat distingir en el delictes de la VDRP una "cultura de gènere", és a dir, que tal violència, segons l'Exposició de Motius de la Llei, sigui "*consecuencia de los condicionantes socioculturales que actúan sobre el género masculino y femenino, situándola en una posición de subordinación al hombre (...)*". Aquesta llei genera un gir en la interpretació d'aquest fenomen ja que es diferencia d'altres tipus de violència properes, incloent la domèstica i familiar, i apunta a la desigualtat estructural com a causa, com podem llegir en el seu preàmbul:

La violencia de género no es un problema que afecte al ámbito privado. Al contrario, se manifiesta como el símbolo más brutal de la desigualdad existente en nuestra sociedad. Se trata de una violencia que se dirige sobre las mujeres por el hecho mismo de serlo, por ser consideradas, por sus agresores, carentes de los derechos mínimos de libertad, respeto y capacidad de decisión.

Exposició de motius de la Llei 1/2004

Així mateix, la llei en el seu preàmbul parla de la violència de gènere de manera àmplia, indicant que la violència soferta per les dones és:

(...) manifestada en los tres ámbitos básicos de relación de la persona: maltrato en el seno de las relaciones de pareja, agresión sexual en la vida social y acoso en el medio laboral.

Exposició de motius de la Llei 1/2004

És a dir, situa les causes de la violència a la cultura i a la societat i descriu com a violència de gènere no només aquella que té lloc en l'àmbit de parella, sinó que descentralitza l'escenari i inclou, també, l'agressió sexual a la vida social i l'assetjament en l'àmbit laboral. És a dir, contempla la violència de gènere com un fenomen de diverses expressions que poden tenir lloc a diferents escenaris.

No obstant això, l'objecte de la llei només recull una de les manifestacions de la violència de gènere: la que té lloc contra les dones en relacions de parella o ex-parella heterosexuales. Així com diu a l'article primer de la llei:

La presente Ley tiene por objeto actuar contra la violencia que, como manifestación de la discriminación, la situación de desigualdad y las relaciones de poder de los hombres sobre las mujeres, se ejerce sobre éstas por parte de quienes sean o hayan sido sus cónyuges o de quienes estén o hayan estado ligados a ellas por relaciones similares de afectividad, aun sin convivencia. [...] La violencia de género a que se refiere la presente Ley comprende todo acto de violencia física y psicológica, incluidas las agresiones a la libertad sexual, las amenazas, las coacciones o la privación arbitraria de libertad.

Article primer de la Llei 1/2004

És a dir, que per a que existeixi un delict de violència de gènere, han de tenir concurrència diversos requisits: en primer lloc, que l'autor sigui home i la víctima dona. En segon lloc, que ambdós estiguin o hagin estat casats o bé existeixi o hagi existit una relació sentimental de similar afectivitat.

Per altra banda, aquesta llei inclou mesures de diversa naturalesa, no només penals, com bé indica el seu nom, i vol combatre tota manifestació de discriminació o desigualtat de poder dels homes sobre les dones en l'àmbit de parella. És a dir, com explica l'Exposició de motius de la pròpia llei, aquella violència que es dirigeix sobre les dones pel sol fet de ser-ho, per ser considerades pels seus agressors, mancades dels drets mínims de llibertat, respecte i capacitat de decisió.

A la llei es troben un conjunt de mesures penals i no penals amb l'objectiu de combatre la VDRP. En aquesta llei s'ha pretès que la tutela de béns jurídics (els afectats per l'exercici de la VDRP) siguin confiats al Dret Penal i, també, a altres disciplines jurídiques a través de la previsió de mesures de sensibilització, prevenció i detecció en l'àmbit educatiu, la publicitat i els mitjans de comunicació i la sanitat. Per altra part, la intervenció penal en matèria de violència de gènere no suposa una implantació de noves infraccions penals ni una expansió del Dret Penal, ja que es limita a utilitzar les figures tradicionals usades per combatre de manera general la violència. No obstant això, aquesta llei sí opta per una fórmula d'especialització dins de l'ordre penal generant uns jutjats d'instrucció especialitzats, els Jutjats de Violència sobre la Dona. Llavors, tot i que la llei és anomenada de *violència de gènere*, els jutjats especialitzats que crea són anomenats de *violència sobre la dona*.

Violència de gènere

És precisament amb l'evolució de la legislació en torn a la violència contra les dones que s'ha fet un canvi en la visibilitat i en la terminologia utilitzada per a referir-se al fenomen social. *Violència de gènere* és la manera com a partir del 2004 i fins avui en dia es reconeix el fenomen institucionalment. Aquest concepte, ara definit a nivell legislatiu i polític, ha impactat a nivell mediàtic i social de tal manera que per a gran part dels agents jurídics amb qui ens hem

entrevistat, la violència de gènere s'identifica exclusivament amb l'objecte de la llei, és a dir, amb la violència exercida en l'àmbit de les relacions de parella heterosexuales, excloent de la seva definició qualsevol altre tipus de manifestació de violència masculista que, no obstant, sí es menciona en el preàmbul de la llei.

Aquesta locució, segons Biglia, va permetre posar l'accent en la relació entre aquest tipus de violències i les societats patriarcals caracteritzades per clares diferències de gènere des de la socialització primera fins a l'edat adulta. Es permet desplaçar el que es venia considerant un problema de l'àmbit privat directament al punt de mira social i, d'aquesta manera, demanar-ne respostes contundents i col·lectives (Biglia i Jiménez, 2015:25).

Aquesta llei, en el seu preàmbul, destaca la importància dels rols i de les relacions de poder generitzades i, pel seu caràcter integral, projecta anar més enllà del nivell penal i abasta, de manera més holística, altres àmbits com són l'educació i la prevenció. No obstant això, i com ja s'ha dit amb anterioritat, la resta de llei acaba reduint el concepte gènere a dones, l'escenari de les agressions a l'àmbit domèstic i la relació entre agressor i persona ofesa a parelles o ex-parelles.

2.6. Llei catalana 5/2008, de 24 d'abril, del dret a les dones a eradicar la violència masculista

La Llei catalana 5/2008, de 24 d'abril, del dret a les dones a eradicar la violència masculista estableix mesures integrals per a la prevenció, detecció i sensibilització respecte a la violència masculista i les estructures socials i estereotips culturals que la perpetuen i reconeix el dret de les dones que sofreixen tal violència a l'atenció, assistència, protecció, recuperació i reparació. Llavors, aquesta llei aporta al panorama català una nova categoria, la de *violència masculista*, que defineix com:

La violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses

les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat.

Llei catalana 5/2008

Aquesta llei remarca les desigualtats i discriminacions que causen la violència masclista i va més enllà de l'àmbit de la parella al qual es circumscriu la llei espanyola. Es contemplen diverses formes de violència i s'amplien substancialment els àmbits on aquesta pot tenir lloc, incloent, també, l'entorn familiar, social i laboral. Per tant, aporta una visió més àmplia del fenomen, copsant-ne de manera més clara les causes a partir d'incloure altres manifestacions a part de la violència a la parella. El fet que s'ampliïn les diferents manifestacions de masclisme permet mostrar la complexitat de la situació de manera més clara.

Es defineix la **violència en l'àmbit de la parella** com la que "consisteix en la violència física, psicològica, sexual o econòmica exercida contra una dona i perpetrada per l'home que n'és o n'ha estat el cònjuge o per la persona que hi té o hi ha tingut relacions similars d'afectivitat". És a dir, correspon amb l'àmbit sancionat penalment amb la llei espanyola.

També inclou la **violència en l'àmbit familiar**, que descriu com "la violència física, sexual, psicològica o econòmica exercida contra les dones i les menors d'edat en el si de la família i perpetrada per membres de la mateixa família, en el marc de les relacions afectives i dels lligams de l'entorn familiar".

Anant més enllà de l'àmbit domèstic, defineix la **violència en l'àmbit laboral** com es cita a continuació:

La violència física, sexual o psicològica que es pot produir en el centre de treball i durant la jornada laboral, o fora del centre de treball i de l'horari laboral si té relació amb la feina, i que pot adoptar dues tipologies:

a) Assetjament per raó de sexe: el constitueix un comportament no desitjat relacionat amb el sexe d'una persona en ocasió de l'accés al treball remunerat, la promoció en el lloc de treball, l'ocupació o la formació, que tingui com a propòsit o produeixi l'efecte

d'atemptar contra la dignitat de les dones i de crear-los un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant o ofensiu.

b) Assetjament sexual: el constitueix qualsevol comportament verbal, no verbal o físic no desitjat d'índole sexual que tingui com a objectiu o produeixi l'efecte d'atemptar contra la dignitat d'una dona o de crear-li un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant, ofensiu o molest.

Llei catalana 5/2008

La llei catalana defineix el que anomena **violència en l'àmbit social o comunitari** que compren les manifestacions següents:

a) Agressions sexuals¹⁴: consisteixen en l'ús de la violència física i sexual exercida contra les dones i les menors d'edat que està determinada per l'ús premeditat del sexe com a arma per a demostrar poder i abusar-ne.

b) Assetjament sexual.

c) Tràfic i explotació sexual de dones i nenes.

d) Mutilació genital femenina o risc de patir-la: inclou qualsevol procediment que impliqui o pugui implicar una eliminació total o parcial dels genitals femenins o hi produeixi lesions, encara que hi hagi consentiment exprés o tàcit de la dona.

e) Matrimonis forçats.

f) Violència derivada de conflictes armats: inclou totes les formes de violència contra les dones que es produeixen en aquestes situacions, com ara l'assassinat, la violació, l'esclavatge sexual, l'embaràs forçat, l'avortament forçat, l'esterilització forçada, la infecció intencionada de malalties, la tortura o els abusos sexuals.

¹⁴ És fonamental tenir present que la violència sexual es sustenta en la cultura de la violació. És a dir, que existeix una tolerància social envers a la violència sexual contra les dones que passa des del qüestionament de l'actitud i la vestimenta de les dones, així com pels llocs per on transiten fins a l'educació centrada més en que les dones es conscienciïn de témer pels perills que representa ser dona que fomentar una actitud no violenta dels homes. A continuació es referencien tres articles que il·lustren molt bé aquest fenomen:

[La cultura de la violació. ARA: https://www.ara.cat/opinio/cultura-violacio_o_1612038800.html](https://www.ara.cat/opinio/cultura-violacio_o_1612038800.html)

[La cultura de la violación. Eldiario.es:](http://www.eldiario.es/tribunaabierta/cultura-violacion_6_566303388.html)

http://www.eldiario.es/tribunaabierta/cultura-violacion_6_566303388.html

[La cultura de la violación también mata. Tribuna feminista:](http://www.tribunafeminista.org/2016/05/la-cultura-de-la-violacion-tambien-mata/)

<http://www.tribunafeminista.org/2016/05/la-cultura-de-la-violacion-tambien-mata/>

g) *Violència contra els drets sexuals i reproductius de les dones, com ara els avortaments selectius i les esterilitzacions forçades.*¹⁵

Llei catalana 5/2008

I, finalment, també inclou un punt més obert que descriu com a violència masclista qualssevol altres formes anàlogues de violència que lesionin o siguin susceptibles de lesionar la dignitat, la integritat o la llibertat de les dones.

La llei catalana no té competències penals. Gran part de les expressions de violència masclista que descriu aquesta llei estan tipificats com a delictes en el Codi Penal espanyol. Però no hi són qualificats com a expressió d'una violència que té com a causa la desigualtat de gènere, fet que té un impacte en com s'entén aquest tipus de violència social i mediàticament. Les agressions i els abusos sexuals, el tràfic de persones amb finalitat d'explotació sexual (majoritàriament dones), les agressions homòfobes o trànsfobes, la violència de gènere, entre d'altres, estan reflectides al Codi Penal com a tipus penals o bé com a agravants. No obstant això, el fet que no se les interrelacioni, identificant-ne la causa comuna, fa que no s'entengui la magnitud ni la naturalesa d'aquests delictes.

Violència masclista

Es considera que *violència masclista* és el concepte que a Catalunya representa el fenomen de manera més clara i extensa. Va més enllà de l'àmbit de la parella i de l'àmbit domèstic i segons Biglia (2015), aquesta nomenclatura subratlla de manera clara l'origen del problema, el qual ha de ser eradicat a partir del desarrelament del masclisme. Tot i això, Biglia en destaca algunes

¹⁵ La llei esmenta la violència contra els drets sexuals i reproductius de les dones, com ara els avortaments selectius i les esterilitzacions forçades. Una manifestació d'aquesta violència que, alhora, és un tipus de violència institucional és la que s'anomena violència obstètrica que es caracteritza per l'abús de la medicalització i patologització de processos lligats a l'embaràs i al part (medicalitzar-los com si es tractés d'una malaltia en lloc d'un estat), la invenció de patologies "femenines" com ara la "histèria" o la síndrome premenstrual (Biglia i Jiménez, 2015), l'apropiació del cos i processos reproductius de les dones per part dels prestadors de salut, manifestat amb un tracte jeràrquic i deshumanitzador que té com a conseqüència la pèrdua d'autonomia i capacitat de decisió de les dones sobre els seus cossos i sexualitat. També fariem referència a processos com ara és la lactància, o la interrupció voluntària de l'embaràs i els seus protocols.

limitacions del concepte tal i com està definit legalment: segueix donant molta més importància a les violències en la parella i identifica a les dones com l'únic subjecte que les sofreixen. A més, el fet d'indicar de manera clara als homes masclistes com als "dolents", s'excepcionalitza el problema (com si fos possible ser immune al masclisme en una societat heteropatriarcal) quedant, d'aquesta manera, difuminada la responsabilitat col·lectiva i social de tals actes (Biglia, Olivella i Jiménez, 2014).

No obstant això, aquesta llei no menciona algunes manifestacions importants de violència que il·lustren i matisen el funcionament del sistema patriarcal i que són part del conjunt d'expressions que conformen la violència masclista.

Parlam, per exemple, de la **violència simbòlica** (concepte de Pierre Bourdieu), definida com les icones, representacions, narratives, imatges, entre d'altres, que reproduïxen o transmeten relacions de dominació dels homes respecte de les dones o bé d'allò masculí respecte d'allò femení, així com segregació i desigualtat de poder entre sexes. Aquesta violència s'exerceix a través de patrons culturals i d'imposició del gènere mitjançant representacions simbòliques del que és "ser" dona i home i la jerarquia que se'n deriva. Per tant, és l'esquelet cultural del sistema masclista i esdevé fonamental per a la seva reproducció.

D'acord amb Biglia, el concepte de violència masclista segons la llei catalana pareix indicar una explícita agència masclista en la perpetuació d'aquesta violència. Això implicaria, i de fet així passa a la llei, que les institucions, en tant que no són portadores d'agència, no poden ser identificades com a violentes. És a dir, les violències no exercides per una persona específica, com les culturals i institucionals, són negades i desateses. Llavors, considerem important tenir en compte la violència institucional, especialment en la present recerca. Podríem definir-la com la violència exercida per les estructures institucionals en revictimitzar, ignorar, infantilitzar, confrontar o no legitimar les dones en situació de violència, entre d'altres pràctiques. I diem que és especialment pertinent per aquesta investigació ja que la reproducció de prejudicis i estereotips a l'àmbit judicial, que és el nostre focus d'estudi,

representa violència institucional en tant que nega l'accés a la justícia¹⁶ de les víctimes i causa, per tant, una victimització secundària. En el següent capítol s'explica aquest aspecte de manera més àmplia.

Fins ara s'ha parlat de com la violència masclista impacta a les dones pel sol fet de ser-ho. No obstant això, i tot i no estar recollit en les lleis espanyola i catalana, l'ordre de gènere reproduceix tota una sèrie de violències cap a les persones que no compleixen la norma heterosexual i cisgènere¹⁷. És a dir, també són expressions de violència masclista aquelles violències que s'exerceixen envers els cossos i les sexualitats no normatives (trans, lesbianes, bisexuals, homosexuals...) així com, també, cap a aquelles persones que de manera més o manco puntual no es comporten com s'espera d'un home o d'una dona. Per tant, podrien ser focus de violència els nins a qui es prohibeix plorar o ser afectuosos entre ells, doncs s'atribueix a conductes feminitzades i, per tant, menyspreades socialment. A aquest tipus de violències se'ls anomena **lgtbifòbies**.

¹⁶ Women's Link Worldwide, organització internacional de defensa dels drets humans, porta a terme una iniciativa anomenada "*Premios Género y Justicia al descubierto*" per denunciar, precisament, casos de violència institucional, tenint en compte que en tots els països, sense importar quin sigui el seu sistema polític, les seves tradicions o creences religioses, els comentaris del personal jurídic tenen una influència molt gran en el sentit de justícia diària de totes les persones. Aquests premis destaquen les decisions judicials que hagin tengut tant un efecte positiu com un efecte negatiu sobre l'equitat de gènere, incloent aquells relacionats amb la violència masclista, la discriminació per gènere i els drets sexuals i reproductius. Si es volen veure els pronunciaments judicials guardonats en les diferents edicions dels premis, es pot consultar el següent link:

<http://www.womenslinkworldwide.org/premios/premios-genero-y-justicia>

¹⁷ Cisgènere és un terme que s'utilitza per descriure aquelles persones que la seva identitat de gènere coincideix amb el seu sexe anatòmic (genitals en néixer i cromosomes). Els casos de cissexualitat que existeixen són homes amb genitals masculins i cromosomes XY, i dones amb genitals femenins i cromosomes XX. Per saber més, es pot consultar el següent web: <https://cuadernoarcoiris.wordpress.com/2014/11/13/cissexualidad-y-cisnormatividad/>

3. Resultats

3.1. Accés a la justícia

Una vida libre de violencia de género debe ser garantizada por el Estado, sin embargo, para alcanzar el pleno ejercicio de este derecho no basta con su formal reconocimiento, sino que es de vital importancia su efectivo cumplimiento.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:106)

La Relatoria sobre els drets de les dones de la *Comisión Interamericana de Derechos Humanos* (CIDH), un referent en l'àmbit de defensa dels drets humans a nivell internacional, revela que les dones víctimes de violència freqüentment no obtenen un accés a recursos judicials idonis i efectius en denunciar els fets soferts, romanent la gran majoria d'aquests incidents en impunitat i, consegüentment, quedant els seus drets desprotegits. La CIDH observa que la gran majoria dels casos de violència contra les dones es troben marcats per la impunitat, fet que alimenta la perpetuïtat d'aquesta greu violació als drets humans (CIDH 2007, paràgraf 2).

La CIDH defineix el concepte d'*accés a la justícia* com l'accés *de jure* i *de facto* a instàncies i recursos judicials de protecció enfront a actes de violència, de conformitat amb els paràmetres internacionals de drets humans. La CIDH ha establert que un accés adequat a la justícia no es circumscriu només a l'existència formal de recursos judicials, sinó també a que aquests siguin idonis per a investigar, sancionar i reparar les violacions denunciades. L'informe estableix que una resposta judicial efectiva enfront a actes de violència contra les dones comprèn l'obligació de fer accessibles recursos judicials senzills, ràpids, idonis i imparcials, de manera no discriminatòria, per investigar, sancionar i reparar aquests actes i prevenir d'aquesta manera la impunitat (CIDH 2007, paràgraf 5).

Generalment s'entén que el fet que no existeixi discriminació explícita en les lleis i en el dret instituint implica que no hi ha discriminació legal. No obstant això, i d'acord amb Alda Facio (2002), el dret no és només la *norma agendi* o les normes formalment promulgades, sinó que es compon també de normes

que es creen en administrar la justícia, és a dir, en seleccionar, interpretar i aplicar el dret legislatiu o les normes formalment promulgades. També en formen part aquelles normes ja derogades però que romanen vigents en les ments de les persones així com aquelles normes creades pels costums, la doctrina, les creences i actituds, així com de l'ús que se'n faci de les normes legislatives i de les judicials (Facio, 2002:86). Per tant, més enllà de la legislació, també és important tenir en compte, a l'hora de valorar l'accés a la justícia, la interpretació que se'n fa i com es desenvolupa l'escenari judicial entorn a l'aplicació de les lleis.

Entenem que l'obtenció de justícia "debe incluir los elementos de reconocimiento, trato digno, respeto y restitución" i és precisament per això que "es preciso destacar que el acceso a la justicia es un derecho que implica cuestiones que van mucho más allá de la técnica jurídica y de procedimientos procesales vigentes según las normativas respectivas" (Rodríguez i Bodelón, 2015:122).

Una cosa es «lo que la ley prescribe» y otra, que puede ser diferente, «lo que realmente sucede»". El Derecho realmente vivido en la sociedad es el que domina en la vida misma, a diferencia del Derecho estatal, compuesto de «proposiciones jurídicas» (disposiciones legales) y que ha de ser aplicado, en última instancia, por los jueces. Lo que se ha de intentar es poner en consonancia este Derecho oficial con el Derecho vivo de cada comunidad.

(Cebeira, 2008:88)

Els elements que construeixen el que ocorre *de facto* en l'àmbit judicial són els que componen el que s'anomena Dret viscut o Dret viu: la part del dret que entra a la vida de les persones. El Dret viscut o viu, segons Eugen Ehrlich, forma el transfons social de les lleis i dels codis i, a vegades, es situa al marge d'aquests (Cebeira, 2008:88). És com el pas del coneixement tècnic del dret al coneixement fàctic, amb caràcter teòric però amb un objecte real i concret: els fets jurídics (Osuna,1988:65). Precisament, en aquesta investigació, ens hem volgut aproximar etnogràficament a aquest aspecte: a la vida i al dret que conté, és a dir, a les dimensions socials del dret. Aquesta aproximació ens ha permès acostar-nos a la discriminació real que poden viure les persones que

passen per un procés judicial. És a partir del *dret viscut* que s'evidencia que, en realitat, l'accés a la justícia pot no veure's garantit en totes les situacions. Aquest saber permet copsar l'experiència del dret i com impacta en la vida de les persones:

Otra contribución, y no la menor, que ha hecho o puede hacer este saber sociojurídico es posibilitar un esquema de conocimiento del derecho real, vivido y practicado en la sociedad. Son muchos los juristas que piensan que ésta es la única experiencia del derecho y que la ciencia del derecho es la ciencia de esa experiencia o vida del derecho. Conocer, por ejemplo, el grado en que el derecho es instrumento positivo o negativo de la vida de las instituciones, el grado en que facilita la vida de las instituciones o sus virtualidades para resolver los conflictos sociales, es algo propio de los estudios sociojurídicos. En este sentido trabajan quienes, como el realismo americano, asignan como objeto a la Sociología del Derecho el «derecho vivo» (law in action), distinto del estudio de la validez formal de las normas (law in books).

(Osuna, 1988:63)

A partir de l'observació participant i les entrevistes realitzades al personal de justícia penal, s'ha pogut veure que el dret a l'accés a la justícia es pot veure vulnerat si no es deixen enrere les idees preconcebudes de com han de ser i actuar homes i dones, també, durant un procés judicial. Una advocada¹⁸ experta en violència de gènere i crítica amb com es dona el seu desenvolupament judicial, ens explicava en una entrevista que "*alguna cosa falla al sistema*" ja que "*podem tenir unes eines legals fantàstiques, però si no hi ha formació i no s'apliquen correctament, no serveixen de res*"¹⁹. I és que, com explica Gema Fernández, no és suficient que els Estats garanteixin l'accés a la justícia de les dones en condicions d'igualtat en les seves lleis i polítiques sinó que han de fer passes per afrontar les barreres amb què les dones es troben –en el nostre cas concret, els prejudicis i estereotips de gènere que es reproduïxen durant els processos judicials– de manera que puguin accedir a la justícia a la pràctica quan es violen els seus drets (Fernández Rodríguez,

¹⁸ Per tal de mantenir l'anonimat de les persones entrevistades, no se'n donaran els noms. En un peu de pàgina s'indicarà el codi de l'entrevista.

¹⁹ EntAdv1

2015: 508). L'etnografia ens ha mostrat que, de facto, en moltes ocasions no s'assegura el dret d'accés a la justícia per part de dones que han estat víctimes de violència de gènere. S'ha observat que tenen lloc diverses vulneracions que deixen lluny de ser garantida la tutela judicial efectiva.

L'escenari que ens hem trobat durant el treball de camp coincideix amb la descripció del procés judicial que en fan Encarna Bodelón i Ricardo Rodríguez (2015) així com Mercè Claramunt, Soledad Montserrat i M^a del Lujan Piatti (2014)²⁰, qui també han treballat la situació judicial respecte la violència de gènere a Catalunya. Segons Bodelón i Rodríguez, l'accés a la justícia de les dones que han patit violència per part de la seva parella o ex-parella implica el reconeixement de diversos drets que, *de jure*, configuren el que s'anomena tutela judicial efectiva. És a dir, l'existència d'un ordre penal especialitzat, el dret a la informació, a la comprensió del procés judicial, l'assistència social integrada i especialitzada i l'assistència jurídica gratuïta. És important, també, la protecció de les dones enfront a la intimidació o a les represàlies, evitar que hi hagi contacte entre víctima i agressor, així com la protecció enfront la victimització secundària (Rodríguez i Bodelón, 2015:122). No obstant això, el que hem pogut comprovar a partir de l'etnografia feta durant la nostra recerca és que la reproducció d'estereotips de gènere a la praxis judicial implica la vulneració d'aquests drets que esdevenen fonamentals per garantir l'accés a la justícia. Els nostres resultats complementen els de Rodríguez i Bodelón (2015) quan expliquen que:

Se constataron vulneraciones en lo que se respecta al derecho a la información, a la formación especializada en violencia de género de los/as profesionales, y también se documentaron "resistencias" a indagar en torno a la violencia habitual. Asimismo, pudo

²⁰ En la recerca de Encarna Bodelón i Ricardo Rodríguez (2015) es va observar, també a partir de l'etnografia, "*cómo se desenvolvía el ejercicio del derecho al acceso a la justicia*" (Bodelón i Rodríguez, 2015:12) a l'àmbit de la violència contra les dones. Per altra banda, la recerca de Mercè Claramunt, Soledad Montserrat i M^a del Lujan Piatti (2014), també a partir del treball de camp a jutjats, va "*recollir experiències de les dones en seu judicial en referència a: accés a la informació, tractament rebut pels funcionaris del jutjat, compareixença per a ordres de protecció, tractament rebut per jutges/ses, dilacions del procediment, protecció davant l'agressor, acompanyament, Oficina d'Atenció a la Víctima i expectatives inicials*" (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:23). Es considera interessant presentar ambdues recerques ja que complementen el nostre estudi. Ambdues comparteixen objecte d'estudi amb la nostra etnografia i els resultats obtinguts, tant a una com a l'altra, sumen als nostres resultats.

comprobarse que las víctimas están lejos de ser tratadas como protagonistas del proceso penal y que reciben un trato que no protege su dignidad.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:105)

En l'observació que hem fet als jutjats, s'ha pogut comprovar que els drets a la informació i a l'assistència jurídica que requereixen les víctimes de violència de gènere es veuen sovint vulnerats. En el Capítol I del Títol II de la Llei 1/2004 s'hi troben especificats els Drets de les dones víctimes de violència de gènere. L'article 18, que fa referència al **dret a la informació**, diu:

Las mujeres víctimas de violencia de género tienen derecho a recibir plena información y asesoramiento adecuado a su situación personal, a través de los servicios, organismos u oficinas que puedan disponer las Administraciones Públicas. Dicha información comprenderá las medidas contempladas en esta Ley relativas a su protección y seguridad, y los derechos y ayudas previstos en la misma, así como la referente al lugar de prestación de los servicios de atención, emergencia, apoyo y recuperación integral.

Article 18 de la Llei 1/2004

No obstant el que diu la llei, el que s'ha observat és que la informació que reben les víctimes durant el procés judicial és molt escassa i no ajuda a la comprensió del procés penal pel qual estan passant ni a que tinguin plena informació de la seva situació per tal que puguin prendre la decisió amb tota la informació al seu abast.

L'article 17 de la Llei diu, en relació a la garantia dels drets de les víctimes, que

(...) la informació, l'assistència social integral i l'assistència jurídica a les víctimes de la violència de gènere, en els termes regulats en aquest capítol, contribueixen a fer reals i efectius els seus drets constitucionals a la integritat física i moral, a la llibertat i seguretat i a la igualtat i no discriminació per raó de sexe.

Article 17 de la Llei 1/2004

Per altra banda, l'article 20 fa referència a l'**assistència jurídica** que les víctimes de violència de gènere tenen el dret de rebre assessorament jurídic

gratuït en el moment immediatament previ a la interposició de la denúncia, així com a la defensa i representació gratuïtes per lletrat/da i procurador/a en tots els procediments que tinguin causa directa o indirecta la violència patida. *"Sin embargo, la asistencia legal que estas [las víctimas] recibieron en la distó mucho de ser inmediata, especializada y eficiente"* (Rodríguez i Bodelón, 2015:118).

En la major part d'ocasions i en el cas del torn d'ofici, per sistema la víctima i la persona que la representa legalment es troben al passadís del jutjat poc abans de la compareixença judicial, fet que els deixa molt poc temps per a preparar el judici. A partir d'aquí, el tipus d'assistència jurídica que es dona depèn directament de la sensibilitat que tinguí el/la professional envers el tema. *"Preocupa que la qualitat de l'assistència lletrada no estigui garantida per a totes les dones i que depengui, en gran manera, de l'interès i sensibilitat de cada professional"* (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:19). La major part de situacions que hem pogut observar durant l'etnografia mostren que la preparació de l'acusació particular és molt mínima. D'acord amb els resultats de Rodríguez i Bodelón, es considera important *"destacar que la mayoría no se preparaba el caso con anterioridad, únicamente le dedicaba el tiempo de espera hasta entrar en sala"* (Rodríguez i Bodelón, 2015:119). Una situació que s'ha copsat reiteradament és que, en la interacció amb la víctima, la persona lletrada no aprofundeix en l'explicació de les qüestions tècniques del cas i en les conseqüències jurídiques que tenen les decisions que la víctima ha de prendre en aquell moment. En general, les interaccions de les víctimes amb la persona que les representa legalment tenen lloc als passadissos dels jutjats o a la sala d'espera i són molt breus i sintètiques. En la majoria de casos observats, no es cuida que la víctima rebí tota la informació jurídica específica per tal que pugui prendre una decisió, amb coneixement, del camí legal que consideri oportú seguir, així com tampoc es descriuen curiosament els possibles escenaris que es poden donar segons la decisió que es prengui.

Per altra banda, l'article 20.3 de la llei especifica que "los Colegios de Abogados, cuando exijan para el ejercicio del turno de oficio cursos de especialización, asegurarán una formación específica que coadyuve al ejercicio profesional de una defensa eficaz en materia de violencia de género". Segons

les entrevistes que s'han fet a persones lletrades i pel que s'ha pogut observar a la realitat judicial, la formació especialitzada en el delictes de violència de gènere que han rebut la major part d'advocats/des ha estat, exclusivament, sobre les qüestions tècnico-jurídiques d'aquest tipus penal. És a dir, la formació que promou la llei per a l'advocacia d'ofici no va més enllà d'uns coneixements sobre les especificitats legals del delictes de violència de gènere i de com aplicar-los jurídicament. No hi ha una formació en perspectiva de gènere que permeti entendre el fenomen com a tal, les seves causes, les respostes i comportaments normals en aquesta situació, les particularitats del delictes o les afectacions psicològiques conseqüents d'una situació traumàtica. Així ens ho descrigué una advocada a qui vàrem entrevistar:

Quan parlem que falta formació no es parla que faci falta formació en dret, es demana formació en perspectiva de gènere, en saber tractar les víctimes. Ningú posa en dubte la qualitat professional de l'operador jurídic en matèria de dret. Sinó en totes les particularitats que té aquest delictes, amb totes aquestes coses que no passen en altres delictes, que fa que no s'entengui ni a la víctima ni al delictes.²¹

En paraules d'Alda Facio, "estas prácticas quedan lejos del principio de un servicio de calidad y accesibilidad a la justicia que son responsabilidad del Estado" (Facio 2007:6 a Rodríguez i Bodelón, 2015:118). Per a una correcta aplicació de la llei que permeti un accés a la justícia real, es veu necessari que el conjunt de professionals que treballen amb la llei de violència de gènere rebin una formació adequada i no només amb qüestions tècniques, com ja s'ha dit, sinó que s'ha d'anar més enllà i ha de permetre que el personal s'aproximi a la comprensió del fenomen de la violència de gènere, entenent el seu origen i mostrant la seva complexitat. Concretament, "es requereix formació especialitzada dels operadors que treballen amb elles [les víctimes], d'aspectes teòrics bàsics sobre violència masculista (fluctuacions cícliques, etapes de calma, experiència psicològica de la víctima)" (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:19). Conèixer el context de la violència de gènere i les seves particularitats permet visualitzar el fenomen en tota la seva magnitud, entenent

²¹ EntAdv1

que no es tracta de fets puntuals sinó que formen part d'una cultura on la violència física només és la part visible de l'iceberg.

El resultado de esto, muy a menudo, es una traba para el reconocimiento de la violencia, tal y como ha sido vivida por la víctima. La reducción de los relatos de las mujeres a la constatación de hechos recientes, puntuales, y generalmente relacionados con la violencia física, se mostró como una práctica extendida entre los/las operadores penales. Esta situación deja fuera del ámbito jurídico a gran parte de las experiencias violentas vividas por las mujeres.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:122)

3.2. L'escenari etnogràfic i el delictes de violència de gènere

Escenari etnogràfic: els jutjats

El derecho pensado por los legisladores y el derecho tal y como se organiza en la vida cotidiana de los juzgados son dos dimensiones de una misma realidad.

(Ardévol, 1998:295 a Rodríguez i Bodelón, 2015:105)

Arribats a aquest punt, podem afirmar que, generalment, el procés penal no atén les necessitats de les dones que denuncien, ni les respostes del dret penal respecten els seus interessos i necessitats. Una major criminalització no significa una major protecció.

(Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:15)

L'escenari judicial, en general, és un espai carregat de formalitat, solemnitat i altament ritualitzat. A més, la composició de l'escenari, la distribució de cada un dels rols judicials i l'autoritat, el poder i les jerarquies que impliquen cada una de les funcions dels professionals tenen una influència en la vivència del procés judicial que no s'ha de menystenir.

Amb aquest escenari, la institució que es presenta com a solució de la situació de violència de gènere esdevé estranya i llunyana a les persones que passen pel procés judicial. El ritual judicial és completament desconegut per a una persona externa al protocol: el llenguatge jurídic és completament tècnic i autoreferenciat, així com la composició de l'escenari, els tempos, la vestimenta

de cada un dels actors penals i tot el ritus en sí són camps molt protocolitzats i inintel·ligibles per a la majoria de persones, fet que pot generar inseguretats i desconcert. Altres factors d'aquesta protocolització són els moments en què es pot parlar i en què no, allò que pot ser explicat i allò que no té interès processal ("*límitese a contestar a mis preguntas*", "*remítase a los hechos denunciados*") o la visió assistencialista que espolia d'agència i protagonisme a les víctimes del seu propi procés penal i li atorguen un rol passiu. Tots aquests són aspectes que repercuteixen en les persones que passen per un judici i els volem destacar com a context no gens menyspreable en el procés de revictimització.

El delicte de violència de gènere: particularitats

Segons ens explicava una de les fiscals entrevistades "en el derecho te mueves en el terreno de las pruebas, porque si no sería muy fácil sentar a todo el mundo en el banquillo y condenarle por un hecho que no tienes pruebas²²". No obstant això, i a més de les característiques descrites a l'apartat anterior, comuns a qualsevol escenari judicial, ens trobam davant particularitats concretes d'un delicte que té lloc, en la majoria de casos, en la intimitat, per tant, amb molta probabilitat sense testimonis i amb dificultat de practicar proves. És en la prova on recau l'èxit de la resolució penal i, en aquest tipus de delicte, la dificultat probatòria dificulta el procediment i té sovint com a conseqüència el sobreseïment provisional del cas o l'absolució per falta de proves.

Al fet que hi hagi dificultat de prova se li sumen les resistències observades per part dels operadors jurídics a investigar per aclarir els fets, el que s'ha vist rutinàriament als jutjats:

Resulta preocupant constatar que, si les víctimes no aporten les proves necessàries per acreditar mínimament els fets, el cas és sobresegit sense amb prou feines recerca d'ofici. No obstant això, en casos en els quals la violència denunciada no és tan evident i la seva acreditació requereix major activitat probatòria, es constata la inacció i la falta de diligència de la Fiscalia en l'impuls de les diligències encaminades a l'aclariment dels fets.

²² EntFisc1

(Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:20)

Existeixen especialment tres aspectes constitutius de la violència de gènere que esdevenen invisibles ja que són molt difícils de provar. És el cas de la violència habitual, la violència psicològica i la violència sexual que, si no hi ha hagut violència física evident, que és el tipus de violència més visible, és molt difícil que les denúncies vagin endavant. *"Malgrat que la violència cap a les dones per part de la seva parella o ex parella consisteix amb enorme freqüència en una violència habitual, els jutjats generalment prenen en consideració l'últim episodi (una agressió puntual, una amenaça aïllada), el més visible i el que no requereix amb prou feines investigació. Això condueix a infravalorar aquestes conductes i a treure-les del context de control, per i poder en el qual es produeixen"* (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:20). I és que, segons ens explica una fiscal, la possibilitat d'investigar més a fons és materialment difícil:

*A ver, aquí hay un problema y es que hay que tener en cuenta que hay demasiados casos cada día y entonces te limitas a lo que la señora denuncia, no te puedes permitir el lujo... somos los que somos (un juez, un fiscal)... ¿que a lo mejor hay más de fondo? Seguro. Pero el 90% de los casos es que no tienes materialmente tiempo de investigarlo.*²³

La dificultat de prova es troba especialment a l'hora de demostrar que hi ha hagut violència habitual. Això té a veure en com s'hagi fet la denúncia. Normalment, quan es fa una denúncia, sobretot si la denunciant no té una bona assistència lletrada, es denuncien els últims fets ocorreguts que, en general, no són els primers símptomes de violència de gènere que s'han donat.

Un dels aspectes que dificulten més la prova és el fet que no hi hagi un bon assessorament jurídic abans de posar la denúncia. És necessari l'assessorament legal previ a la denúncia per tal de poder traduir jurídicament el relat de les víctimes i destriar-ne allò que és punible i allò que no ho és, tot i que siguin detalls als quals la víctima dona molta importància. Els fets que la víctima ha denunciat a comissaria, moltes vegades sense assistència legal,

²³ EntFisc1

poden no traslluir els fets punibles. És per això que Ester García²⁴ recomana, en tant que sigui possible, que la denúncia es prepari amb temps i amb l'acompanyament jurídic d'un/a professional.

Una fiscal ens relata que quan es tracta de fets del passat on no es tenen ni proves ni testimonis es fa difícil de provar:

*Puedes tener algo en lo que valorarlo, pero si resulta que no fue al médico y te dice que le pegó hace tres años que le dio una bofetada ¿cómo pruebas eso? Yo no digo que no sea verdad, pero jurídicamente cómo pruebas un hecho que ha tenido lugar hace tanto tiempo sobre el que ella además no había dicho nada, y a lo mejor no lo habló con nadie.*²⁵

O, en una altra moment de l'entrevista, la mateixa fiscal ens explica:

*(...) tengo que tener los suficientes datos como para objetivar. Yo no puedo decir 'entre el 1 de enero del 2002 y el 31 de diciembre de 2007 le ha pegado', no, porque me dirán 'cuando le ha pegado, dónde le ha pegado, cómo le ha pegado, con qué frecuencia'. Lo que se puede probar, se puede probar. Yo estoy convencida que muchas de las mujeres que vienen se encuentran en una situación de violencia habitual, pero no es fácil probar esa violencia, si la podemos probar la probaremos. Hay que ir a probar lo que se pueda probar.*²⁶

3.3. Victimització secundària

Analizando simultáneamente el derecho, el lenguaje y el poder, esta gama de críticas nos señala que podemos entender mejor por qué la discriminación y opresión contra las mujeres se mantiene a pesar de que se han derogado la mayoría de las normas del componente formal sustantivo que expresamente nos discriminaban. Sugieren que oigamos la forma como los policías hablan a las mujeres que vienen a denunciar a sus maridos, que observemos la expresión de los y las juezas cuando una mujer víctima está dando testimonio en un caso de violación, etc. (...) Nos insisten en que en

²⁴ Es va assistir a l'interessant taller "**Violències masclistes i dret penal**", a càrrec d'Ester García López, advocada d'Advocades Assessoras. Organitzat per Hèlia Dones, divendres 17 de març de 2017. A l'Espai 210 (c/Padilla 208-210, baixos, Barcelona).

²⁵ EntFisc3

²⁶ EntFisc3

ninguno de estos casos hay abuso de la ley por parte de los funcionarios/as y, sin embargo, en todos se reafirma la sensación de que no habrá justicia para las mujeres.

(Facio, 2002:99)

Es importante tener presente que un mal funcionamiento del sistema de Justicia, que debería proteger los derechos de las propias víctimas, puede provocar una victimización secundaria, es decir, generar a la víctima un daño o un perjuicio adicional a los daños derivados del momento de la comisión del delito.

(Salvador, 2015:1)

En els processos de victimització es distingeix entre victimització primària i secundària. *La victimització primària és la que deriva d'haver sofert una situació delictiva* (Rodríguez i Bodelón, 2015:109). En canvi, l'anomenada victimització secundària o revictimització pot ser produïda per la inapropiada intervenció per part de professionals de la justícia que atenen a una persona víctima de violència de gènere. La victimització secundària és una forma de violència institucional que, segons Antonio Beristain (1996), fa referència a la mala o inadequada atenció que rep la víctima una vegada està en contacte amb el sistema de justícia (Beristain (1996) a Gutiérrez i Coronel, 2009:50). No obstant això, la revictimització pot succeir fora del procés penal i per part de diferents agents, com puguin ser el cos policial o institucions socials com serveis socials, sanitaris o mitjans de comunicació. Dit d'una altra manera, la revictimització serien aquells perjudicis psicològics, socials, judicials o econòmics que es produeixen en un moment posterior al delictu, per exemple, el fet de realitzar diferents declaracions i explicar els fets, revivint la situació de violència soferta (Salvador, 2015). En el cas concret dels procediments judicials, la majoria de vegades suposen un xoc frustrant entre les legítimes expectatives de la víctima enfront al procés judicial i la realitat institucional amb què s'han trobat, involucrant una pèrdua de comprensió sobre el sofriment psicològic i físic que ha causat el fet delictiu, deixant-les desolades i insegures i generant una pèrdua de fe en l'habilitat de la comunitat, els professionals i les institucions per donar una resposta a les seves necessitats (Gutiérrez i Coronel, 2009:50).

Una de les advocades entrevistades ens manifesta que *"hi ha gent que considera el procés judicial com una violència molt superior als fets denunciats"*²⁷. I és que un procés judicial ja és, en sí mateix, un procés de revictimització pel que implica de per sí: la repetició d'explicacions sobre fets denunciats que són emocionalment dolorosos, el fet que això tenguin lloc davant persones desconegudes, la immersió en un escenari amb un ritual completament protocol·litzat i aliè, amb un llenguatge especialitzat i desconegut per les parts, la dilació que es dona en els procediments de l'àmbit judicial així com el fet que la víctima es pugui trobar l'agressor²⁸. Una fiscal entrevistada ens descriu com la victimització secundària es dona, per se, durant un procediment judicial:

*Evitar la victimización secundaria es esencial. Es que claro, bastante tiene con ser víctima como para que además nosotras la hagamos víctima. Es que lo de la victimización secundaria se dice mucho, a ver, ya victimizas secundariamente desde el momento en que tienes a una señora sentada en una silla durante 4 horas, bastante ha hecho yendo a denunciar y luego está 4 horas. Pero qué culpa tengo yo si resulta que esa mañana tengo seis, porque yo no estoy parada, estoy atendiendo a otra señora o otro asunto, no es que me haya ido al mercado y venga de repente a las 12h.*²⁹

A més, com ens diu una advocada entrevistada, *"els tempos judicials i els personals són contraposats"*³⁰. Aquests són aspectes intrínsecs de l'actual sistema de justícia que no depenen només de la formació i sensibilitat del personal que hi treballa sinó que requereixen de radicals canvis institucionals i inversions per a la seva millora.

La victimización secundaria (...) no solo ocurre como consecuencia directa de la actuación criminal, sino también a través de la respuesta de instituciones e individuos particulares en la atención que se les brinda a estas. Comprende la negación de los

²⁷ EntAdv3

²⁸ Als jutjats hi ha una habitació per a les víctimes de violència de gènere per tal d'evitar que es trobin amb els seus agressors. No obstant això, en algunes ocasions s'acaben trobant i, en tot cas, la possibilitat de trobar-se existeix.

²⁹ EntFisc1

³⁰ EntAdv3

derechos de las víctimas, especialmente por condiciones de género o sexual, cultura, raza, etnia, edad, entre otros, así mismo involucra la negación del reconocimiento de la experiencia particular frente al hecho delictivo (Campbell, 2005; Albarrán, 2003; ONU, 1985; 1999; Cohen y McKay, 1984).

(Gutiérrez i Coronel, 2009:50)

No obstant això, el procés de victimització secundària es pot amortir o es pot aguditzar en funció del tracte rebut per part del personal judicial. El que hem pogut observar a partir del treball de camp és que, sovint, el que passa és el segon. No es pot obviar que, com diu l'advocada Ester García, *"l'experiència, la sensibilitat i la perspectiva de gènere dels operadors jurídics entren en joc"* i poden intervenir impactant negativament en el procés judicial. Claramunt, Monserrat i Piatti ho expliquen amb les següents paraules: *"És reconegut per la literatura sociojurídica que el pas pel sistema judicial per part de les víctimes implica sovint un maltractament institucional afegit que pot contribuir a agreujar el dany psicològic de la víctima o a cronificar les seqüeles de la violència"* (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:6). El tracte que duu a una revictimització es caracteritza per la falta d'empatia i de sensibilitat del personal judicial i situacions revictimitzants són, per exemple, el fet que no es doni una adequada informació sobre la situació processal per la qual s'està passant, com ja s'ha explicat en un apartat anterior, que permeti prendre les decisions amb coneixement. Altres situacions de revictimització que també hem pogut presenciar és el fet que es qüestionï el relat de la víctima, presumint ànim espuri en la denúncia, o reproduint el mite de la denúncia falsa que malauradament es troba molt instal·lat en l'imaginari judicial. Per altra banda, la informació que alguns operadors jurídics puguin considerar que és penalment rellevant no es correspon, en moltes ocasions, a l'explicació dels fets que fa la víctima i a allò que *"considera important relatar, reduint [així] la seva experiència al que resulta rellevant en un procés penal"* (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:19):

Tot això té com a conseqüència en les víctimes la sensació de no sentir-se escoltades ni abrigades pel sistema penal. Aquest aspecte, al costat del gran nombre de sentències absolutòries i sobreseïment de causes, comporta que moltes vegades, les dones senten que no han estat cregudes i que s'ha posat en dubte el seu

testimoniatge. Aquests aspectes es lliguen al seu torn, amb els arguments majoritàriament emprats pels advocats defensors, els qui argumenten la presència de motius espuris per denunciar per part de les dones.

(Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:19)

Tot això fa que s'incompleixin les expectatives que poguessin tenir les víctimes del procés judicial com una via de resolució del conflicte i que les dones visquin una nova situació de victimització. A més a més, també té com a conseqüència que les dones decideixin no denunciar ja que *"tant la denuncia com el trànsit pel procés penal, generen sovint sentiments de por, incertesa i angoixa"* (Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:).

3.4. Prejudicis i estereotips a l'àmbit judicial

Y es que las representaciones culturales, ideológicas a menudo subsisten aun cuando se hallen en crisis o incluso hayan desaparecido las estructuras sociales que originaron su surgimiento y desarrollo.

(Fernández, 2006:153)

Los estereotipos de género (...) son una barrera para el ejercicio del derecho de acceso a la justicia y se han identificado como una de las causas últimas de la dificultad para avanzar en la eliminación efectiva de la discriminación contra las mujeres.

(Cusack i Timmer, 2011 a Fernández Rodríguez, 2015)

L'origen que el procés judicial de la violència de gènere impliqui, en molts de casos, una revictimització que pugui dur, fins i tot, a la impunitat del delictes, està vinculat precisament a les mateixes causes de la violència de gènere. És a dir, a la cultura masclista que genera uns models del que significa ser home i ser dona i, per tant, crea a l'imaginari social uns estereotips de gènere *"que establecen las características, atributos, habilidades, tareas, espacios y actividades que se consideran como apropiados para los hombres y para las mujeres, en beneficio de los primeros y en perjuicio de las segundas"* (Sordo, 2011:1).

Els estereotips són visions generalitzades que ens parlen del món abans que el mirem. Imaginam la major part de les coses abans de conèixer-les de prop i aquestes idees preconcebudes governen profundament la nostra percepció i, de fet, no sempre en tenim plena consciència que els estam reproduïm. Concretament, els estereotips de gènere fan referència a la construcció social i cultural dels sexes que s'ha mencionat abans, és a dir, quin és el rol que s'espera de dones i d'homes.

Aquests estereotips formen part de l'imaginari social de la nostra societat. Per tant, la lògica ens diu que també els trobarem en l'àmbit judicial a no ser que es faci una feina de sensibilització i formació per extingir aquestes idees. Efectivament, els àmbits socials i judicials que intervenen en els conflictes de violència de gènere no estan exempts d'aquestes influències culturals sinó que, precisament, poden ser claus en la seva reproducció. Una cita que il·lustra molt bé aquest fet és el de la responsable del Proyecto Esperanza a partir d'una entrevista feta arran d'un informe d'Antígona, l'Observatori DESC i Genera respecte al delicte de tràfic de persones:

Todo profesional en el ámbito de la intervención social debe ser consciente de que en el fondo nadie va con la mente en blanco, todos tenemos un mínimo esquema, un mínimo imaginario, una experiencia y no todos los casos de trata son iguales.

Grup Antígona UAB, Observatori DESC, Genera (2011)

A partir del treball de camp, hem trobat prejudicis que es reproduïen freqüentment com són: el fet de negar, minimitzar o justificar la violència soferta per les víctimes o bé de responsabilitzar-ne a les pròpies víctimes; la idea que les denúncies s'interposen amb ànim espuri o que, directament, són falses; identificar les causes de la violència en altres factors diferents a la cultura masclista (com pugui ser l'alcoholisme, el consum de drogues, una mala situació econòmica, entre d'altres), el qüestionament dels testimonis de les víctimes i de la seva credibilitat; o bé entendre que es tracta de fets puntuals i no veure'n el caràcter estructural.

Aquesta reproducció d'estereotips en els processos judicials és una qüestió clau en la pervivència de la discriminació i en l'accés a la justícia. Té com a

conseqüència, per una banda, el fet que les dones es sentin desprotegides i menystingudes i la ofensa i humiliació que representa que es qüestioni el seu testimoni i la seva credibilitat. Però, a més a més, els prejudicis es poden traduir amb conseqüències jurídiques greus com pot ser la falta de tutela judicial efectiva:

Los estereotipos de género crean y recrean un imaginario colectivo negativo para las mujeres, constituyen violencia en contra de ellas y discriminación. Estos son interiorizados por las personas como parte de su socialización y se reflejan en el razonamiento, la forma de actuación y en el lenguaje. Una de las consecuencias de su uso, es que se constituyen como obstáculos para el acceso a la justicia de las mujeres (...). El reto consiste en eliminarlos, para ello es necesario realizar un ejercicio de reflexión que permita observar en qué medida estos han sido interiorizados por las personas, prestando especial atención a aquellas encargadas de crear, aplicar o interpretar las leyes por su importante labor como promotoras de patrones de conducta que tienen la posibilidad de establecerse como referentes en la búsqueda de una sociedad más igualitaria y respetuosa de los derechos humanos de las mujeres.

(Sordo, 2011:1)

La estereotipación de género, en tanto tiene como consecuencia la aplicación de un tratamiento discriminatorio hacia las mujeres que impide el acceso a otros derechos, como la tutela judicial efectiva, constituye en sí misma una violación del derecho a la igualdad y a la no discriminación, protegido en numerosos tratados y convenios internacionales de derechos humanos y en numerosas constituciones.

(Fernández Rodríguez, 2015:506)

Prejudicis i estereotips sobre la violència masclista i les seves víctimes

Un jutge ens explica que per combatre els prejudicis "s'ha d'anar cas per cas. No hi ha dos casos iguals, per tant, no podem generalitzar"³¹. No obstant això, en l'observació diària del procés judicial de la violència masclista a la parella es pot veure com romanen prejudicis i estereotips que, d'una manera o altra,

³¹ EntJutj1

afecten al desenvolupament del procediment. Com bé explica una psicòloga de l'oficina de víctimes, *"els prejudicis i estereotips del personal que treballa amb la violència masclista pot destruir la credibilitat de la víctima"*³². Aquests prejudicis els hem trobat manifestats sobretot en la concepció de quin tipus de denúncies arriben als jutjats i quina concepció es té de quines dones poden ser víctimes de violència masclista i quines no.

A continuació, s'expliquen els prejudicis i estereotips que s'han trobat de manera més recurrent durant l'observació i el treball de camp realitzat. Cal matisar, però, que no és vol generalitzar: evidentment aquestes afirmacions no representen el total de les persones entrevistades i amb qui s'ha treballat al camp. No obstant això, les que es mostren a continuació són afirmacions que s'han donat, per a la nostra sorpresa, de manera recurrent. Es considera que són conseqüència, precisament, de la perpetuació i reproducció d'un ordre sexista establert i arrelat.

"La desigualtat de gènere no existeix"

El context polític i social descrit per part d'alguns operadors jurídics ha estat el d'una societat on no existeix la desigualtat de gènere, afirmant que a dia d'avui som iguals i que *"el masclisme està superat"*³³. Com a conseqüència del fet que no existeixi desigualtat segons el seu punt de vista, es considera que les lleis que legislen la violència de gènere no tenen sentit.

Una de les advocades entrevistades ens retrata, amb les següents paraules, com veu la societat actual:

¿Te refieres a machismo? Ay, yo es que como lo tengo superado pienso que no existe. Considero que hay equidad. Yo creo que la Ley del 2004 está un poco anticuada ¿eh?, bueno, o que puede que se refiera a las mujeres de antes, porque yo creo que hoy por hoy estamos bastante en igualdad con el hombre. Yo creo que la mujer no está por debajo del hombre prácticamente en nada hoy en día. Creo que se refiere a las señoras que están en su casa, que no han trabajado nunca, que son dependientes, y

³² EntOfVict1

³³ EntAdv5

*que sí, se encuentran subordinadas a su marido porque no les queda más remedio que aguantar, porque no tienen dónde ir. A este tipo de gente creo que se refiere la Ley. A mí y a ti seguro que no.*³⁴

Una altra advocat entrevistat ens titlla la societat masclista com una societat del passat:

*La ley está retratando una España o una sociedad yo creo que un poco anticuada. El típico marido que trae el dinero él, y la chica tiene tres hijos, no trabaja, es ama de casa y está totalmente sometida al marido. Como en los años 50. Yo creo que actualmente esto ya no pasa.*³⁵

"Las culturas machistas son 'las otras', los violentos son 'los otros'"

En descriure el context polític i social com d'equitat de gènere, hem indagat per entendre com s'expliquen, doncs, les desenes de víctimes mortals any rere any a mans de les seves parelles. Llavors ha sorgit una idea que s'ha percebut de manera general en tot el conjunt d'operadors jurídics i és el fet que són les altres cultures –la sud-americana, l'àrab, la gitana i les d'Europa de l'est, entre d'altres– les que promouen el masclisme. També subjau la idea, tot i que no tan generalitzada, que és la gent amb pocs recursos econòmics la que es veu implicada en conflictes de violència masclista a la parella.

Para mí la mayoría de gente que vemos en un juzgado de violencia son gente que viene de fuera, sudamericanas más concretamente. Que llegan aquí y les informan de los derechos que tienen de muchísimas cosas. Ya vienen muy informadas o sino se buscan la vida, vamos. Entre los derechos que te da el ser víctima de violencia es tener una paguita, que hace que automáticamente, nada más llegar, el segundo día ya están en el juzgado. Y se van con su pareja, habiendo puesto una denuncia, con una orden de protección y ellas con el derecho a ir a reclamar esa pensión. Aparte de eso,

³⁴ EntAdv7

³⁵ EntAdv4

*es verdad que muchas no lo hacen con esa intención, sino que su cultura es diferente y tiende más a eso. Para mí la mayoría son extranjeras.*³⁶

Quins casos arriben als jutjats?

L'anterior cita ens introdueix a un altre aspecte que també ha aparegut molt constantment en les converses amb personal dels jutjats: les intencions amb què es fa la denúncia. És a dir, amb quin ànim. Molts dels casos que arriben a un jutjat especialitzat en violència sobre la dona s'entenen com casos que no haurien d'estar en un procés penal ja que són interpretats o bé com a "baralles familiars" o bé que l'ànim de fer la denúncia és espuri.

"Son peleas familiares como las que pueden tener todas las parejas"

Ens hem trobat sovint l'explicació dels casos de violència de gènere com a baralles familiars, minimitzant el que representa i descontextualitzant-la de la cultura que la produeix. Aquesta visió és precisament símptoma de la falta de formació i de no entendre la desigualtat de gènere i com operen les relacions de poder i la influència d'una cultura que assigna rols jerarquitats i relacions de poder-submissió.

A continuació, exposam tres cites d'advocades que ens descriuen com veuen la majoria de casos que arriben a un jutjat de violència contra la dona:

*Muchos de los casos que llegan al juzgado de violencia de género no son, en realidad, violencia. Son peleas familiares como las que pueden tener todas las parejas. No deberían estar en un juzgado.*³⁷

Es que al juzgado de violencia hoy se llega por cosas que realmente para mí no son tan graves. Es el día a día. Si yo hoy discuto con mi marido y le digo cuatro cosas y él

³⁶ EntAdv9

³⁷ EntAdv8

*me las dice a mí y nos pegamos dos empujones, ¿es necesario que un vecino llame a la policía, vengan, le detengan y se lo lleven?*³⁸

*Te digo una cosa, los insultos siempre son recíprocos. Cuando una relación va mal, no hay uno bueno y uno malo. Hay carencias por las dos partes. Lo ideal sería que la gente fuera adulta.*³⁹

Denúncies falses i denúncies abusives

Un altre dels estereotips que és recurrent és que gran part de denúncies que s'interposen en un jutjat són falses o amb una intenció espúria, com podria ser que les dones abusin de la seva condició de víctimes per obtenir beneficis en els processos de divorci. Per tal de desmentir-ho, la Fiscalia General de l'Estat xifra en un 0,0015% les denúncies falses per maltractament. No obstant això, molts operadors jurídics ens han manifestat que segueixen pensant que existeixen aquestes denúncies falses i que estan disfressades de sobreseïments provisionals o d'absolucions per falta de proves per part dels jutges.

También fue destacable la existencia de prejuicios relacionados con los “móviles espurios” de las mujeres, la relativización del miedo de estas a las agresiones, así como su culpabilización. Estos argumentos tuvieron un papel importante entre los argumentos de la defensa de los inculpados que, salvo casos de violencia física grave, reciente y documentada por el médico forense, lograron que las mujeres no obtuvieran reconocimiento de los hechos de violencia de género y, por tanto, tampoco la restitución a las víctimas.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:123)

A continuació tenim les cites d'advocats amb qui hem fet treball de camp, que ens descriuen que consideren que la major part de denúncies són falses i amb ànim espuri:

³⁸ EntAdv7

³⁹ EntAdv10

*Para mí la ley no termina de funcionar, y es que es un problema de base: ¿Quién va al juzgado a denunciar? y ¿por qué? Porque quieren una paga del hombre, quedarse en la casa y tal. No es justo lo que hacen.*⁴⁰

*De cada 10 denuncias interpuestas en un Juzgado de Violencia contra la Mujer, 9 son denuncias falsas.*⁴¹

*La mayor parte de casos que llegan aquí son denuncias falsas que luego las disfrazan de sobreseimientos provisionales o absoluciones por falta de pruebas. (...) ¿Que cómo sé que son denuncias falsas? A ver, cierto del todo no lo podemos saber, pero es que se ve a leguas.*⁴²

Un dels aspectes que ens hem trobat de manera més recurrent en la nostra investigació ha estat la idea que les dones són responsables de la violència que reben. Com a herència del mite d'Eva, de l'Antic Testament, existeix la idea de la dona mentidera, que interposa denúncies falses, amb ànim espuri, la dona "que provoca el mal", aquella que "s'ho ha cercat" o que "ja sabia al que anava". Aquesta visió forma part, com bé diu Bodelón (2012), d'aquests processos de normalització de la violència que es formulen més en torn a l'actuació de les víctimes que a la dels homes agressors.

Los móviles espurios, la responsabilización de la mujer, la minimización o justificación de la violencia fueron argumentos escuchados de forma predominante a lo largo del trabajo de campo y su relevancia consiste en que tienden a la culpabilización de las mujeres.

(Rodríguez i Bodelón, 2015:114-116)

La interpretació que la denúncia és un abús de la llei amb interessos espuris és, com veiem a continuació, una idea que es reproduïx reiteradament en la cultura judicial:

El espíritu de la Ley no es malo. El problema es el uso y el abuso. Cuando tú tienes una denuncia por violencia tienes derecho a una pensión, a una paga. Es muy fácil. A mí me consta de mujeres que están en el bar todo el día que es con la ayuda esta de

⁴⁰ EntAdv7

⁴¹ EntAdv4

⁴² EntAdv9

*los 400 euros. Esto son denuncias falsas. Aunque esto es como un tabú, no se dice en los medios de comunicación, ni en los periódicos ni mucho menos en los juzgados. De hecho, no es popular decir esto. Pero yo te hablo por mi experiencia, es que yo lo he visto, y no solo llevo imputados, no es porque yo tome partido porque también llevo a mujeres que supuestamente han sido maltratadas y tampoco me han creído.*⁴³

En un altre moment de l'entrevista, ens manifesta:

*Lo bueno de esta Ley es que los chicos van con más cuidado con ellas porque saben que a la mínima se les cae el pelo. Las que abusan son ellas. Sí porque "hijo de puta, cabrón, te voy a arruinar" es lo más bonito que les dicen. Yo lo he oído, incluso a clientas mías. Lo dicen siempre, siempre.*⁴⁴

Una idea que s'ha reproduït constantment durant la recerca ha estat presumir que s'ha donat una provocació per part de la víctima que ha desencadenat els fets denunciats. S'ha trobat que hi ha persones lletrades que, en descriure'ns el cas que han representat, neguen o minimitzen la violència exercida pel denunciat, justificant-la o responsabilitzant a la dona de la seva conducta, al·legant la provocació que ha tengut com a conseqüència els fets denunciats.

*Mañana tengo un juicio en el juzgado de familia. Mi cliente trabaja, ella no. La abogada de ella me propone un acuerdo: guarda y custodia compartida, que mi cliente se vaya del hogar conyugal y que siga pagando la hipoteca porque ella no tiene ingresos y que además le pase una pensión. ¿No es esto acaso una provocación en toda regla? Con este panorama, menos mal que mi cliente es una persona sensata, porque si se vena ¿qué pasaría? Estaría en [un juzgado de] violencia [sobre la mujer], ¿eh? Además, ella tiene unos novios, que me parece estupendo los novios que ella tenga, pero lo que no puedes hacer es si te va mal con el novio vengas a casa como si fuera la casa de tus padres. Es decir, mi cliente tiene unos cuernos como un piano, lo paga todo, los niños lo adoran... Esto no es violencia de género porque este hombre tiene la cabeza bien amueblada. Tú imagínate que este tío no tuviera trabajo... esto es [un proceso] civil porque mi cliente quiere.*⁴⁵

⁴³ EntAdv7

⁴⁴ EntAdv7

⁴⁵ EntAdv7

*Yo puedo ser una persona muy tranquila hasta que me provocan. Por lo tanto, mi tranquilidad se ha visto provocada y ha sacado de mí otro aspecto que en una situación normal no tendría.*⁴⁶

*A lo mejor se da un episodio de violencia, pero a lo mejor lo ha generado la propia denunciante. Y el tío pierde los papeles.*⁴⁷

*Parece que es un tema muy recurrente: "Es que ella me provocó". Pero es que tristemente es verdad. Provocar es generar tensión, en lugar de limar asperezas que sería lo ideal. Ella, la palabra más guapa que le dice a su hijo de su padre es "tu puto padre". Mi cliente no se atreve a responderle del mismo modo porque sabe que lo denunciará en violencia de género. Porque ya me he encargado yo de decirle que lo que quiere ella es eso. Él está aguantando, es un santo.*⁴⁸

Com s'ha dit al principi, aquestes idees que s'han mostrat no són reproduïdes per totes les persones entrevistades ni s'han vist en totes les escenes observades. S'han constatat notables diferències en com s'interpretava el delicte de violència de gènere en funció de la formació en perspectiva de gènere i la sensibilitat envers al tema.

Com a contraposició a la visió descrita anteriorment, algunes professionals del dret ens han donat una opinió molt diferent. Afirmen que, sens dubte, poden existir algun d'aquests casos en què la denúncia s'interposi amb altres motivacions. No obstant això, no consideren ni que siguin, en absolut, la majoria d'elles ni que es pugui entrar a valorar sense conèixer cada cas concret.

No se puede generalizar. Hay que valorar caso por caso. Que habría mujeres que evidentemente usan la ley para decir cosas que no son verdad... seguro. Pero es que también hay gente que denuncia que le han robado en su casa y no le han robado para cobrar el seguro. Hay que valorar cada caso. Que habrá mujeres que lo usen... seguro. Que hay mecanismos correctores para que si aparece eso se vaya contra ellas, también, pero generalizar a mí no me gusta. La prueba la tienes en que, en lo que va de año, yo llevo 700 y pico denuncias, y podría a lo mejor no acusar porque no

⁴⁶ EntAdv4

⁴⁷ EntAdv8

⁴⁸ EntAdv7

*hay pruebas, pero una cosa es que yo no acuse porque no hay pruebas, y otra es que lo que la señora diga no sea verdad, que es distinto. Para que una denuncia sea falsa es porque lo que la señora está contando no es verdad. A mí me parece que haberlas las hay, pero el porcentaje no lo veo tan elevado como la gente dice, como si fuera el 50 o 60 por ciento, yo no lo veo.*⁴⁹

A continuació, la cita d'un jutge ens dona un exemple d'una situació que es sol interpretar com una denúncia falsa: el fet que, en obrir-se un procés penal a partir d'una denúncia de maltractament, s'acceleren també els tràmits civils de divorci o guarda i custòdia de fills.

*Es pot donar que la falta de la regulació civil de persones que porten separades un prolongat lapse de temps en el que no han acudit als tribunals per tal de regular la situació de parella i la dels fills, quan arriba una situació com puguin ser les vacances, no es posen d'acord i sorgeixen les discussions i, en el transcurs d'aquestes discussions, sorgeix l'esdeveniment penal [agressions, injúries, coaccions, amenaces, etc.] A partir d'aquí, el procediment civil es portaria també en el jutjat de violència sobre la dona. Aquest és un fet que pot passar, evidentment, però no treu que els fets denunciats hagin tingut lloc.*⁵⁰

3.5. La categoria de víctima a l'imaginari social

L'origen dels prejudicis entorn a la violència de gènere provenen de reproduir l'estereotip d'així com es considera que ha de ser una víctima. És a dir, d'encotillar les persones que passen per un procés judicial en tant que víctimes a l'ideal de dona, sense veure la diversitat d'experiències que hi pot haver i les diferents maneres d'afrontar la violència que es poden tenir. Això ens porta a analitzar la categoria de víctima a l'imaginari social així com, també, a la cultura judicial. L'estereotip de víctima es correspon de manera fidel a l'estereotip que es té de l'ideal de dona.

⁴⁹ EntFisc3

⁵⁰ EntJutj2

Model de víctima hegemònic

Durant el treball de camp hem pogut veure que existeix l'imaginari del que es concep com a *víctima real* entenent, per tant, que tota una sèrie de casos de violència de gènere no són reals. I d'aquí ve, precisament, la posada en dubte de la veracitat de les denúncies i la presumpció d'ànim espuri en fer-les. Amb el terme de *víctima real* es fa referència a aquelles dones que transmeten tenir por al seu agressor, amb manifestacions observables a simple vista, que mostren submissió, amb una actitud passiva, que aguanten la situació de violència i que no es defensen. És a dir, la concepció de víctima caracteritzada per la resignació, el silenci o l'abnegació. Aquestes, precisament, són també característiques que s'associen al patró cultural prescrit a les dones a la nostra societat. Són patrons culturals tan arrelats que han acabat normalitzant-se i que es consideren "naturals" per tant, majoritàriament no en som conscients ni els identifiquem fàcilment. Es tracta d'una visió social que imposa les seves pròpies categories de percepció i que pot donar lloc a interpretacions parcialitzades de la situació de les dones. A més,

(...) tots aquests mites al voltant de la violència o de les víctimes donen un perfil de dona que pateix violència i uns paràmetres sobre la violència patida, que deixen fora moltes de les variables possibles (...) deixant-se moltes conductes fora de la "veritable violència.

(Claramunt, Montserrat i Piatti, 2014:19)

Una de les entrevistes que vam fer durant el treball de camp il·lustra aquesta concepció que als jutjats VIDO arriben dones que són realment víctimes i dones que no ho són.

Tú te habrás dado cuenta, ya habrás visto lo que hay por aquí. Por cada dos víctimas luego hay diez que no lo son. Y luego me llaman de la SER para que vaya a hablar de violencia de género y no puedo decirlo, porque tengo que ser políticamente correcta.⁵¹

Un dels aspectes que ha resultat més interessant d'aquesta recerca ha estat veure com els prejudicis i estereotips que es manifesten en jutjats pel delictes de

⁵¹ EntAdv2

violència a la parella també es reproduïen a tots els delictes de violència masclista⁵² de manera ben bé idèntica. Segons l'informe realitzat per l'Observatori DESC, Antígona i Genera (2011), el que elles anomenen la *víctima perfecta* en casos de tràfic de persones amb finalitat de prostitució forçada seria aquella que mostra obertament la seva condició de víctima i es torna adaptable a les normes de l'entitat o institució que la rep. Afirmen, coincidint amb el que ens hem trobat amb el delicte de violència a la parella, que la idea de víctima de tràfic amb finalitat d'explotació sexual (majoritàriament dones) implica concepcions d'innocència i fragilitat idealitzades, que no sempre permeten pensar en les dones com a protagonistes de la seva història, tampoc reflecteixen les realitats complexes de les seves vides i són contràries a la capacitat de prendre decisions que puguin ser incòmodes o no compartides amb els professionals.

A lo mejor te vas a encontrar con una mujer que responde a tu imaginario social, hecha polvo, llorando y completamente desestructurada y a lo mejor a otra mujer te la vas a encontrar con fortaleza, con entereza, incluso desafiante. ¿Qué pasa? ¿La actitud determina si has sido víctima de trata o no? Pues no, esa no es la cuestión fundamental. Y si tú, como profesional, no estás preparado, estás trabajando con tu imaginario y tu expectativa, pero no con la realidad.

Genera, Observatori DESC, Grup Antígona UAB (2011)

Aquesta associació de característiques de les persones víctimes a un rol que tradicionalment s'ha associat a les dones té una gran presència en l'àmbit judicial. D'acord amb aquests estereotips, en els jutjats es concep el que és una "autèntica víctima" de violència masclista, referint-se a aquelles dones que transmeten tenir por al seu agressor, amb manifestacions observables a simple

⁵² A partir de diverses entrevistes amb juristes especialistes en delictes de violència masclista (més enllà de la violència a la parella), així com a partir del treball realitzat per l'autora* amb l'entitat SICAR per preparar la jornada "**Persecució Penal del Tràfic d'Éssers Humans i l'Accés a la Justícia de les víctimes**", s'ha pogut tenir un coneixement de com operen prejudicis i estereotips de gènere a l'hora de judicialitzar altres delictes de violència masclista, i s'ha pogut veure que ho fan de manera idèntica a com s'ha observat als jutjats de violència contra la dona. Això obre una línia d'investigació molt interessant.

*L'autora va participar a la jornada que va tenir lloc el 28 de novembre de 2016 com a membre d'Irídia, centre per a la defensa de drets humans. Concretament, va participar a la taula que tractava **La Víctima en el Procés Penal: Reparació vs. Revictimització**

vista, que mostren submissió, amb una actitud passiva, que aguanten i que no es defensen. Per això es diu que les víctimes autèntiques són aquelles que no denuncien, que no es veuen pels jutjats. En paraules d'una fiscal: *"Y también te digo una cosa, las que de verdad están maltratadas no han salido. La que lleva años y años y años, que está totalmente subyugada, esa no ha salido"*⁵³. Això dóna lloc a una constant posada en tela de judici de les dones que denuncien, al·legant des de que són elles mateixes qui han provocat l'agressió fins que les intencions d'interposar una denúncia tenen finalitats d'obtenir beneficis en el procés civil de divorci. També es resta credibilitat a la declaració de la víctima o, fins i tot, es legitima la seva agressió, depenent de les aficions, l'actitud, l'aspecte físic, l'activitat professional que duu a terme, el fet que s'hagi defensat de l'agressió, entre d'altres.

El sistema penal exigeix a les víctimes uns atributs necessaris per optar a la condició de víctima, atributs que evidentment no semblen contemplar aspectes com la defensa de les agressions, sinó la passivitat i la cerca de protecció des del sistema penal. Resulta sorprenent com el testimoniatge d'alguns jutges i jutgesses emmalalteix de tals limitacions en fer al·lusió, per exemple, al fet que si la dona es mostra segura i no vacil·lant a les seves declaracions, existeix una tendència a posar en dubte el seu testimoniatge.

Claramunt, Montserrat i Piatti (2014)

Una de les mancances més grans que s'han trobat durant el treball de camp ha estat la dificultat per entendre la tipologia de delictes amb què s'està treballant, on té una certa lògica que s'hi donin uns comportaments que amb altres ofenses serien impensables, com el fet que moltes víctimes renunciïn al procediment penal o que no declarin en contra de l'imputat (qui és o ha estat la seva parella). Això augmenta la incredibilitat del delictes i evidencia la necessitat que es formi al personal en perspectiva de gènere i s'ensenyin les característiques particulars i psicològiques intrínseques a aquest tipus de violència. Una advocada amb una postura crítica envers com el sistema judicial tracta el delictes de violència de gènere, ens destacava la importància que *"qui rebí declaració a les víctimes siguin professionals amb formació específica per*

⁵³ EntFisc3

tal de reduir o limitar els perjudicis de la dona"⁵⁴ i ens assegurava que la formació havia de ser interdisciplinari i amb perspectiva de gènere per tal de aprendre a identificar la violència de gènere en tota la seva magnitud. És davant la incomprensió i el coneixement poc ampli que es té del fenomen que sorgeixen els estereotips que donen una explicació esbiaixada de la realitat.

Qüestionant la credibilitat de la víctima

Com ens explicava un jutge, la credibilitat de la víctima només té importància processal de cara al que interpreti el jutge o la jutgessa que dictarà la sentència o instruirà el cas, donarà una ordre de protecció, sobreseurà el cas o absoldrà l'imputat. Cert. Però més enllà dels aspectes processals, pel Dret viscut sí que té rellevància com s'hagi sentit tractada la víctima durant tot el procés per part del conjunt d'operadors jurídics. Les decisions judicials impacten en les vides de les persones, però també ho fa el tracte que reben. Això és el que conforma, també, el Dret viscut.

Resulta freqüent a la pràctica judicial el recurs als estereotips per qüestionar la declaració de la víctima o valorar les seves necessitats de protecció. Aquest qüestionament de si una víctima és "realment" víctima dels fets denunciats pot tenir moltes expressions i pot passar per moltes maneres de posar-ho en qüestió. Hem observat que hi ha diferents situacions que generen desconcert, precisament relacionades amb transgressions de les normes prescrites de gènere. Quan el comportament processal de les dones que formen part d'un procediment en tant que víctimes no segueix els patrons que s'espera d'elles, aquest fet els resta credibilitat. És a dir, suposa una posada en dubte que les dones siguin realment ofeses, com s'ha explicat abans, al·legant des de que són elles que han provocat la situació de violència, que les intencions d'interposar denúncia són espúries, que hi ha hagut consentiment en la situació de violència, entre d'altres.

⁵⁴ EntAdv1

Renúncies, sobreseïments i absolucions per falta de proves

Per altra banda, també té un impacte notori el fet que hi hagi tantes renúncies, sobreseïments provisionals per falta de proves o absolucions, també per falta de proves. Aquests són altres factors que resten credibilitat a la persona denunciant si no es té en compte que aquests delictes són molt difícils de provar.

Un dels aspectes que generen controvèrsia i alimenten la idea que gran part de les denúncies són falses és el fet que hi hagi tants sobreseïments provisionals o absolucions per falta de proves. El fet que un cas es sobresegui o acabi amb l'absolució de l'imputat per falta de proves són factors que resten credibilitat a la persona denunciant si no es té molt en compte que es tracta de delictes que són molt difícils de provar, com s'ha explicat anteriorment.

Per altra banda, situacions que formen part de la complexitat de la situació de violència a la parella però que, si no se'n té un coneixement ferm, generen desconcert i sorpresa als operadors jurídics, és el fet que moltes dones decideixin renunciar al procés penal, o bé decideixin no declarar, atenent-se a la dispensa de parentiu. S'ha de tenir en compte que una persona pot posar una denúncia per maltractaments a la seva parella o ex-parella amb qui possiblement ha conviscut fins aleshores, amb qui, possiblement, té vincles emocionals, econòmics, familiars, potser fins i tot administratius (casos de reagrupació familiar), que facin que es pugui repensar la decisió de denunciar la violència i es plantegi retirar la denúncia o no declarar en contra del seu agressor, amparant-se en el dret a la dispensa a declarar que ofereix l'article 416⁵⁵ de la LECrim (en el moment de la instrucció del cas) i en l'article 707⁵⁶

⁵⁵ L'article 416.1 de la Llei d'Enjudiciament Criminal estableix que, en un procés penal, els testimonis estan dispensats de l'obligació de declarar quan siguin "parents del processat en línies directa ascendent i descendent, el cònjuge o la persona unida per una relació de fet anàloga a la matrimonial, els germans consanguinis o uterins i els colaterals consanguinis fins al segon grau civil, així com els parents a què es refereix el número 3 de l'article 261".

⁵⁶ L'article 707 de la Llei d'Enjudiciament Criminal estableix que "tots els testimonis que no estiguin privats de l'ús de la raó estan obligats a declarar el que sàpiguen sobre allò que els preguntin, tret de les persones indicades en els articles 416, 417 i 418 en els casos respectius".

(en el moment de la vista oral). La següent cita ens mostra la incomprensió davant el fet que les dones es retirin del procediment:

Lo que no entiendo es como una mujer que está maltratada y viene a denunciar unos hechos, al cabo de quince días retira la denuncia. Yo tengo un tío preventivo en la cárcel y la tía le envía cartas de amor, preguntándole que cuando nos vemos, y lo acababa de denunciar por violencia. Obviamente la carta la escribe totalmente libre y sin coacción ninguna.⁵⁷

Portar endavant una denúncia de violència a la parella pot tenir conseqüències impensables en altres tipus de delictes. En aquests casos en que qui es denuncia és una persona amb qui es té o s'ha tengut una relació de parella, la denunciant pot tenir lligams emocionals, econòmics o burocràtics amb la persona a qui denuncia. Això pot ser la causa que algunes dones, després de posar la denúncia, renunciïn a seguir amb el procediment o no es presentin al judici. Una de les fiscals entrevistades aprofundeix en el fet que hi hagi moltes dones que decideixin renunciar o no declarar en la vista oral i ens explica com ho veu:

En un momento determinado ella se encuentra en una situación que pide una ayuda o solución [por vía judicial]. Pero después, cuando vuelve a su sitio, precisamente por su situación, quizás de dependencia económica, eso le crea el venir y decir 'donde dije digo digo diego'. Eso es una situación personal, no tiene otra explicación. Y tú dices 'pero a ver, señora, si usted ayer dijo que tenía miedo, cómo puede decir hoy que no tiene miedo', y ella 'es que ayer estaba muy nerviosa'. El hecho que ella renuncia no quiere decir que lo que dijo en su momento no fuera verdad, sino simplemente que ella no quiere seguir.⁵⁸

També alimenta la desvirtuació del delictes de violència de gènere el fet que hi hagi dones que decideixin no comparèixer al judici oral o bé que hi compareguin amb l'acusat. També genera confusió el fet que s'hagi tardat en denunciar, sense tenir en compte la por que es pugui tenir a l'acusat o a les possibles represàlies a la denunciant o a terceres persones que es pugin fer si denuncia, o el mateix vincle que té amb la persona a qui denuncia. Un dels

⁵⁷ EntAdv7

⁵⁸ EntFisc1

altres fets desconcertants és que les denunciants visquin amb la parella a qui s'ha denunciat.

Una lletrada de l'Administració de Justícia ens explica el descrèdit que es dona a les víctimes de violència de gènere pel fet que hi hagi molts sobreseïments i renúncies:

Víctimas de violencia que no denuncian hay muchas. Las estadísticas cada vez que aparece una señora asesinada, lo habitual es que no hubiera denunciado. Lo de las víctimas reales se dice porque trimestralmente me vienen renunciando una media de 50 personas, echando cálculos por encima pon que entran unos 400 procedimientos penales trimestrales. Y claro, de esos 400, muchos se sobreseen por falta de pruebas, lo que hace que quede en el aire la credibilidad porque es un delito que tiene una dificultad a la hora de probar. Y finalmente el juicio donde se gana es en la prueba. Luego, por otra parte, una media de 40-50 renunciias más las 50 que ya han renunciado directamente en el Juzgado de Guardia, suman 100 renunciias de unos 400 procedimientos. Más luego, muchas, cuando llega el momento del juicio oral y van al juzgado de lo Penal no quieren declarar. Y muchos abogados se quejan de eso, que cuando llega el día del juicio ellos han hecho las paces y llegan agarraditos de las manos. Se acogen al derecho a no declarar y se dicta sentencia absolutoria. Claro, el hecho de que la mujer víctima de violencia renuncie, no quiera continuar, vuelva incluso con su pareja resta credibilidad en relación al delito de violencia de género.⁵⁹

Per altra banda, també s'ha detectat que hi ha diversos factors que afecten al comportament processal de les víctimes durant el procés judicial que alteren la imatge que se'n té d'elles i se'n posa en qüestió la seva credibilitat. No sempre ni necessàriament la violència viscuda s'expressa amb els codis i les terminologies que es pretenen i que saben llegir les institucions jurídiques. És per això que s'ha vist que hi ha hagut moltes situacions i comportaments respecte al relat dels fets de la persona ofesa que han posat en entredit els fets denunciats. Ens referim a qüestions com si s'esmenta que es té por o que no se'n té, al fet que es pugui haver normalitzat la violència per tenir-la interioritzada, el fet que s'hagin assumit els mandats de gènere i es situï en un rol de submissió o bé la manera de vestir o d'expressar-se o les conseqüències

⁵⁹ EntSecrJud1

d'una situació traumàtica i els efectes que pot tenir en la coherència del relat dels fets.

Per altra banda, també s'ha observat que gran part del desconcert dels operadors jurídics són respecte al relat dels fets que pugui fer la denunciante: la facilitat o dificultat per relatar els fets comesos, en molts casos, en la intimitat, per tant necessàriament traumàtics; la claredat i precisió de l'exposició dels fets, les possibles contradiccions del relat i fins i tot la negació dels mateixos fets, sense tenir en compte els efectes en la memòria que pugui tenir haver viscut una situació de violència.

S'han de tenir en compte les especificitats psicològiques que poden sofrir les persones que han estat en una situació de violència de gènere i com això pot afectar al seu relat i a la seva memòria. Segons es va dir en la Jornada *"Las víctimas de la violencia machista: Buenas prácticas. Jurisprudencia de los TSJ y del TS. Las violencias sexuales⁶⁰"*, *"no es propio de una mujer víctima que se acuerde perfectamente de todo lo que ha pasado, con fechas y detalles. No se les puede exigir esa coherencia"*.

Altres situacions que alteren la percepció que es té de la víctima, per no entendre la naturalesa dels delictes de violència masculista i els jocs de poder que suposen, són, per exemple: el fet de no haver demanat ajuda, sense tenir en compte els xantatges, les amenaces o el control que hi pot haver hagut; valorar el nivell d'estudis o la situació econòmica de la víctima com a incompatible amb suportar manifestacions de violència o la dependència respecte de l'agressor, entre d'altres.

⁶⁰ Jornada organitzada per l'ICAB el 9 de juny de 2017. Concretament, es va tractar el tema a la taula anomenada "Diferències jurisprudencials en matèria de violència de gènere entre les Audiències Provincials. Doctrina jurisprudencial establerta pel Tribunal Suprem i el Tribunal Constitucional" en la qual era ponent Ángeles Carmona Vergara, Secretària judicial i Presidenta de l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere del CGPJ i, moderava Mercè Claramunt, Advocada i responsable del Torn d'ofici i coordinació de violència de gènere.

4. Conclusions

Els resultats obtinguts a partir de l'observació feta als jutjats durant aquesta recerca ens mostren que el dret de les víctimes a l'accés a la justícia es veu vulnerat en els casos en què no es deixen enrere les idees preconcebudes dels rols de les dones durant el procés judicial. S'ha vist que existeixen resistències per part d'alguns operadors jurídics en la interpretació de la llei, així com actituds sexistes que donen lloc a la perpetuació d'estereotips de gènere i de prejudicis que romanen instal·lats en l'imaginari del delictes de violència de gènere.

A partir d'aquesta recerca, s'ha pogut veure la importància de la sensibilitat entorn a la cultura de gènere dels operadors jurídics, ja que pot implicar una aplicació de prejudicis que afecti al desenvolupament del procés judicial. Situacions comuns amb què ens hem trobat han estat, per exemple, la negació, la minimització o la justificació de la violència soferta per les víctimes, la responsabilització dels fets a les mateixes víctimes, la identificació de les causes de la violència en altres factors diferents a la cultura masclista (com pugui ser l'alcoholisme, el consum de drogues, una mala situació econòmica, entre d'altres), o bé entendre que es tracta de fets puntuals i no veure'n el caràcter estructural. De la mateixa manera, també s'ha percebut la creença que les cultures i els grups socials violents són els que venen de fora ja que aquí "*el masclisme està superat*". També ens hem trobat freqüentment a l'imaginari de les persones que treballen amb la llei la idea que gran part de les denúncies s'interposen amb ànim espuri o són falses.

Aquesta reproducció d'estereotips en els processos judicials és una qüestió clau en la pervivència de la discriminació i en l'accés a la justícia. Es posen en qüestió de manera recurrent els testimonis de les víctimes, fet que té com a conseqüència que les dones es sentin desprotegides i menystingudes i l'ofensa i humiliació que suposa que es qüestionari el seu testimoni. Però, a més a més, els prejudicis es poden traduir amb conseqüències jurídiques greus, en tant que afecta a la credibilitat de les víctimes i permet el qüestionament de les seves declaracions, el que pot contribuir a la valoració de les seves necessitats de protecció i a la sentència i pot generar impunitat.

L'origen d'aquests prejudicis provenen de reproduir les idees estereotipades d'així com es considera que ha de ser una víctima. Així s'explica el model de víctima hegemònic que ens hem trobat al camp: es conceben com a *víctimes reals* aquelles que es corresponen a la concepció de víctima caracteritzada per la resignació, el silenci o l'abnegació. Aquest fet fa que tota una diversitat d'experiències i de maneres d'afrontar una situació de violència que no s'adscriuen a l'ideal preconcebut siguin sospitoses de ser enganyoses. Tot això mostra que en la lluita contra la violència masculista, també des de l'àmbit jurídic, queden molts prejudicis per remoure i que la via penal, com a única solució institucional per a la resolució d'aquest tipus de conflictes, es mostra incompleta.

Finalment es vol apuntar, anant més enllà del nostre focus concret, un aspecte que s'ha observat durant el treball de camp i que resulta interessant per entendre el context del nostre estudi: més enllà de les desigualtats de gènere, els jutjats són un fidel reflex de les jerarquies que existeixen a fora. Un punt de vista interseccional ens mostra que en els jutjats s'hi representa el món que hi ha a fora, amb les mateixes posicions socials i idèntics prejudicis. Per tant, no només hem pogut veure la reproducció d'estereotips i prejudicis envers a la violència de gènere sinó que, fins i tot de maneres bastant més flagrants, s'han pogut veure com hi interactuaven altres eixos de desigualtat social, com el de classe, així com biaixos capacitistes o racistes.

Propostes i recomanacions

Aquest projecte d'investigació aporta dades i informacions que poden orientar futures recerques, programes i projectes que comptin amb l'objectiu de l'eradicació del fenomen de violència contra les dones. D'aquesta manera, la present recerca pretén ser d'utilitat per aconseguir afinar molt més en la problemàtica, contribuint a la defensa dels drets de les dones a viure una vida sense violències ni revictimitzacions, a través de materialitzar, de manera concreta al nostre territori, les recomanacions internacionals que fan les Nacions Unides a través de la CEDAW.

Llavors, una proposta seria que tant la informació com l'experiència obtinguts en el desenvolupament del projecte es puguin convertir en coneixement per tal de poder planificar estratègies que tinguin un veritable impacte sobre la realitat, així com aprofundir en les maneres de col·laboració, cooperació i complementarietat amb àmbits institucionals relacionats amb l'abordatge del fenomen, millorar l'atenció proporcionada pels serveis socials a dones, infants i adolescents que viuen situacions de violència masclista, incrementar accions de suport, formatives i de capacitació adreçades a tot el personal municipal i agents socials que intervenen en l'abordatge de la violència masclista i, per últim, dur a terme estratègies de sensibilització ciutadana front a la problemàtica de la violència masclista.

Es veu imprescindible realitzar una lectura crítica des d'una perspectiva de gènere i interseccional del funcionament dels jutjats i des dels jutjats i, concretament, del procés judicial de la violència de gènere. A partir de l'informe diagnòstic que aquí es presenta, emergeixen nous factors que fan necessari emprendre mesures específiques: es veu imprescindible una actuació preventiva que inclogui la sensibilització i la formació, per a fer front a les resistències detectades per part dels operadors jurídics en la interpretació de la llei i, alhora, detectar i intervenir en les actituds sexistes que tenen com a conseqüència la victimització secundària de les dones que passen pel procés judicial.

La principal proposta és, per tant, que el conjunt de professionals que treballen amb la llei rebin una formació especialitzada més enllà de qüestions legals, abordant, també, la comprensió del fenomen de violència de gènere i les seves particularitats, i mostrant, al mateix temps, tota la seva complexitat. En aquest sentit, una de les propostes seria generar espais de reflexió que permetin la participació activa per promoure una consciència crítica del personal de justícia per tal de generar una sensibilització amb la reproducció d'estereotips i la manifestació de prejudicis durant tot el procés judicial, pràctiques que, sens dubte, generen desigualtats i conflictes. Llavors, es contribuiria així al canvi d'actituds i de pràctiques per tal de fomentar una actitud responsable, respectuosa i compromesa amb la transformació social.

Les formacions destinades a operadors jurídics han de permetre aprofundir en el canvi de paradigma necessari per no reproduir la cultura masclista a l'hora d'abordar situacions de violències masclistes. Aquesta és una important eina d'incidència i de consulta per l'administració pública i el conjunt de professionals que treballen en l'àmbit judicial de la violència masclista.

5. Referències bibliogràfiques

- Beristain, A. (1999). *Criminología y Victimología*. Colombia: Leyer.
- Biglia, B. (2015) Aclarando términos: el paradigma de las violencias de género. A Biglia, B. i Jiménez, E. (Coord.) *Joves, gènere i violències: fem nostra la prevenció. Guia de suport per a la formació de professionals*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- _____, Olivella-Quintana, M.; Jiménez-Perez E. (2014). Marcos legislativos y prácticas educativas sobre violencias de género y juventud en Cataluña. *Camera Blu*, 10, 275-303.
- Bodelón, E. (2012) *Violencia de género y las respuestas de los sistemas penales*. Argentina: Ediciones Didot.
- Bustelo, M., López, S. y Platero, R. (2007) La representación de la violencia contra las mujeres como un asunto de género y un problema público en España, en Bustelo, M. y Lombardo, E. (eds.) *Políticas de igualdad en España y en Euroa*. Madrid: Cátedra, pp. 67-96.
- Cebeira Moro, A. (2008) Pluralismo jurídico y derecho vivo: la concepción sociológica de Ehrlich. A Julios Campuzano, A. *¿Hacia un paradigma cosmopolita del derecho? Pluralismo jurídico, ciudadanía y resolución de conflictos*. Madrid: Dykinson
- CIDH – Comisión Interamericana de Derechos Humanos, 2007. *Acceso a la justicia para mujeres víctimas de violencia en las Américas* Disponible a: <http://www.cidh.org/women/acceso07/cap1.htm> [Accés: 15 de novembre de 2017].
- Claramunt, M., Monserrat, S., Piatti, M. (2014) *Detecció de problemes en l'atenció a dones víctimes de violència de gènere durant el procés judicial a Catalunya*. Beques a la investigació 2014. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

- Coll-Planas, G. (2013) Guia pedagògica *Dibuixant el gènere*. Universitat de Vic http://dibgen.com/pdf/guia_pedagogica_Dibuixant_el_genere.pdf [Accés: 1 de setembre de 2017].
- Comas d'Argemir, D. (2011) La perspectiva de gènere en la producció científica i en la societat. L'exemple de la violència contra les dones. A Pastor, I. (ed.) Cent anys de dones a la Universitat. Tarragona: Publicacions URV
- _____ (2014) La violencia de género en los medios de comunicación. Cómo y cuándo se representa como un problema público. Ponència al Simposi Violencias y derecho(s) en las relaciones humanas al XIII Congrés d'Antropologia de la FAAEE. Tarragona, 2-5 de setembre de 2014.
- Comité CEDAW (2012) Access to Justice – Concept Note for Half Day General Discussion. Endorsed by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women at its 53rd Session. Disponible a: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/Discussion2013/ConceptNoteAccessToJustice.pdf>
- De Lauretis T. (1987) *Technologies of Gender*. Bloomington: Univ. Ind. Press
- Facio, A. (1996) *Hacia otra teoría crítica del Derecho*. A Fries, L. i Facio, A. (comp.) *Género y Derecho*. Santiago: LOM Ediciones, La Morada.
- _____ (2002) *Con los lentes del género se ve otra justicia*. El otro derecho, número 28. ILSA, Bogotá D.C., Colombia. Disponible a: http://portales.te.gob.mx/genero/sites/default/files/Alda%20Facio%20Con%20los%20lentes%20del%20género_0.pdf [Accés: 7 de setembre de 2017].
- Fernández, E. (2006) El principio constitucional de no discriminación basada en el sexo y la nueva ley de protección integral contra la violencia de género. Universidad de Valencia. Anales de la Cátedra Francisco Suárez.

- Fernández Rodríguez de Liévana, G. (2015) Los Estereotipos de Género en los Procedimientos Judiciales por Violencia de Género: El Papel del Comité CEDAW en la Eliminación de la Discriminación y de la Estereotipación. A *Violencia de género: intersecciones*. Oñati Socio-legal Series, v. 5, n. 2–ISSN: 2079-5971
- Gutiérrez de Piñeres Botero, C.; Coronel, E.; Pérez, C. A. (2009) *Revisión teórica del concepto de victimización secundaria*. Liberabit. Revista de Psicología, vol. 15, núm. 1, 2009, pp. 49-58. Universidad de San Martín de Porres. Lima, Perú
- Grup Antígona UAB, Observatori DESC, Genera (2011) *Análisis socio jurídico de la trata con fines de prostitución forzada: Herramientas para una intervención desde una perspectiva de Derechos*. Disponible a: http://observatoridesc.org/sites/default/files/Analisis_SocioJuridico_Trata_PF_-_Genera_-Desc_-Antigona_Nov2011.pdf [Accés: 1 de febrer de 2017].
- Lorenzo Copello, P. (2015) *La violencia de género en la Ley Integral. Valoración político-criminal*. Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1215796> [Accés: 7 d'octubre de 2017]
- Llewellyn, K. (1941) *The Cheyenne Way. Conflict and case Law in Primitive Jurisprudence*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Maqueda, M. L. (2006). *La violencia de género. Entre el concepto jurídico y la realidad social*. Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología. Disponible online a: <http://criminnet.ugr.es/recpc/08/recpc08-02.pdf>. [Accés: 15 de novembre de 2017]
- Marín, P. (2011) El mite de les denúncies falses. Ponència a la jornada: Llei 1/2004 de mesures integrals contra la violència de gènere. Anàlisi de sis anys d'aplicació. Barcelona, 2 i 3 de juny de 2011. Disponible a: https://www.apmj.pt/images/PDF/doutrina_estrageira/EI%20Mito%20de

- %20las%20Denuncias%20Falsas.pdf [Accés: 20 de novembre de 2017].
- Osuna Fernández-Largo, A. (1988) *Notas propedéuticas para una Teoría Sociológica del Derecho*. Anuario de filosofía del derecho. ISSN 0518-0872, Nº 5, 1988, págs. 55-80
 - Ramón Ribas, E. (2008) *Violencia de género y violencia doméstica*. València: Tirant lo Blanch
 - Rodríguez Luna, R.; Bodelón González, E. (2015) *Mujeres maltratadas en los juzgados: la etnografía como método para entender el derecho "en acción"*. Revista de Antropología Social. <http://revistas.ucm.es/index.php/RASO/article/view/50645> [Accés: 5 d'agost de 2017].
 - Salvador Tomás, S. (2015) *¿Qué es la victimización secundaria provocada por la Justicia en casos de violencia de género?* Disponible a: <http://feminicidio.net/articulo/¿qué-la-victimización-secundaria-provocada-la-justicia-casos-violencia-género> [Accés: 30 d'agost de 2017].
 - Sánchez Moy, L. (2014). La prevención de las relaciones abusivas y violentas entre jóvenes. A Freixanet Mateo, Maria (coord.) *Relacions de gènere entre joves i adolescents. Com intervenir quan hi ha violència?* Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials.
 - Sordo, T. (2011) *Los estereotipos de género como obstáculos para el acceso de las mujeres a la justicia* https://www.scjn.gob.mx/sites/default/files/igualdad-genero/2017-02/1erlugarEnsayo_2011.pdf [Accés: 15 de novembre de 2017].
 - Vinogradoff, P. (1913) *Common Sense in Law*. London: Williams and Norgate

- Zurita Márquez, E. (2008) *Violencia de género y sociedad de consumo*. Tesis Doctoral en Antropología Social y Cultural. Universidad de Sevilla. 2008